

Міністерство освіти та науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та міжнародних відносин

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему :

**«Політико-правові засади функціонування системи
місцевого самоврядування в сучасній Польщі»**

Виконала: студентка IV курсу
Факультету історії, політології та
міжнародних відносин
Спеціальності 052 «Політологія»
Бондарчук Яна

Науковий керівник:
к. політ. н., доцент Лесняк В.Ю.

Рецензент:

Рівне 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження місцевого самоврядування в Польщі.....	6
1.1. Концептуально-теоретичні підходи до вивчення систем місцевого самоврядування.....	6
1.2 Історичні та політичні умови становлення системи місцевого самоврядування в Польщі.....	12
Висновки до розділу 1.....	22
Розділ 2. Політико-правові аспекти функціонування місцевого самоврядування в сучасній Польщі.....	24
2.1. Конституційно-правові основи побудови системи місцевого самоврядування в сучасній Польщі.....	24
2.2. Організаційно-правові особливості функціонування місцевих органів влади у Польщі.....	31
Висновки до розділу 2.....	38
Розділ 3. Роль, значення та перспективи розвитку польської моделі місцевого самоврядування	40
3.1 Роль та значення польського досвіду для української практики реформування системи місцевого самоврядування	40
3.2. Перспективи розвитку системи місцевого самоврядування в сучасній Польщі.....	47
Висновки до розділу 3.....	52
Висновки.....	54
Список використаних джерел	56

ВСТУП

Євроінтеграція України є важливим стратегічним курсом, який визначає подальший розвиток країни та її інтеграцію в європейське співтовариство. В умовах гострої економічної нестабільності та активної військової агресії, яка триває з боку російської федерації, Україна змушена продовжувати свій шлях реформ у різних сферах державної політики. Зокрема, реформи місцевого самоврядування та децентралізація влади є важливими елементами цього процесу, оскільки вони забезпечують посилення місцевих органів влади, ефективність управління та забезпечення прав громадян. У зв'язку з цим, Україна повинна продовжувати стратегічний курс на вступ до Європейського Союзу, виконуючи всі необхідні умови та вимоги для наближення до європейських стандартів. Зокрема, це стосується впровадження ефективних механізмів децентралізації та реформування місцевого самоврядування, що є важливим аспектом інтеграції в європейське співтовариство.

У цьому контексті досвід Польщі в реалізації реформ місцевого самоврядування є особливо цінним для України. Польща успішно впровадила політику децентралізації, яка дозволила значно покращити управління на місцевому рівні, посилити автономію територіальних громад та забезпечити ефективність публічного управління.

Розглядаючи польський досвід, Україна має можливість адаптувати найкращі практики для розвитку власної системи місцевого самоврядування, що сприятиме ефективній реалізації європейських стандартів управління та посиленню демократичних процесів. Тому, подальший розвиток та вдосконалення місцевого самоврядування в Україні є невід'ємною частиною її євроінтеграційного процесу.

Актуальність даної проблематики можна оцінювати з двох точок зору: теоретичної важливості оцінювання процесу адміністративної реформи у сучасній Польщі та цінності її досвіду для України, незважаючи на суттєві відмінності в організаційній структурі публічної адміністрації двох країн.

Проведене дослідження показало увагу як польських, так і українських вчених до обраної тематики. Так, питання теоретичних засад сутності,

завдання, ролі, концепцій та моделей місцевого самоврядування сучасної Польщі зокрема, присвячено праці таких науковців, чії доробки були використані у процесі написання даного кваліфікаційного дослідження серед яких: В. Грובה [7], О. Давиденко [9], В. Погорілко [25], Д. Хріпливець [33] та інші.

Дослідження адміністративної реформи у Польщі: напрямків змін та реальних результатів, місцевого самоврядування в Україні, порівняльного аналізу польсько-українських моделей децентралізації влади тощо, присвячено доробки таких вчених як: П. Біленчук [2], О. Бровко [3], Л. Гудзь [8], Є. Зозуля [13], М. Камінські [14], М. Лахижа [16], В. Малиновський [18], В. Нестерович [23], Я. Пилипенко [24], О. Трач [30], Ю. Узун [31], О. Фролов [32], Н. Шаповалова [35], М. Юрченко [38] та інших.

Актуальність обраної проблематики визначила мету написання кваліфікаційної роботи, що пов'язана із аналізом політико-правових засад функціонування системи місцевого самоврядування в сучасній Польщі та пошуком шляхів її розвитку.

Для досягнення визначеної мети було вирішено наступні завдання кваліфікаційної роботи:

- досліджено теоретико-методологічні засади місцевого самоврядування в Польщі;
- визначено концептуально-теоретичні підходи до вивчення систем місцевого самоврядування;
- досліджено історичні та політичні умови становлення системи місцевого самоврядування в Польщі;
- проаналізовано політико-правові аспекти функціонування місцевого самоврядування в сучасній Польщі, у розрізі вивчення конституційно-правових основ побудови системи місцевого самоврядування в сучасній Польщі та організаційно-правових особливостей функціонування місцевих органів влади у Польщі;
- розкрито роль, значення та перспективи розвитку польської моделі місцевого самоврядування.

Об'єктом дослідження наукової праці є місцеве самоврядування сучасної

Польщі.

Предметом вивчення є політико-правові засади функціонування місцевого самоврядування сучасної Польщі.

Методи дослідження, що були використані під час підготування даного бакалаврського дослідження: аналізу та синтезу, узагальнення, порівняльний метод, системний метод, історичний та інституційний методи дослідження.

Інформаційною базою для підготовки кваліфікаційної роботи бакалавра стала нормативно-правова система Польщі та України, офіційні статистичні показники галузі, наукова література, інтернет ресурси тощо.

Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Результати дослідження було апробовано у ході роботи Звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, викладачів та здобувачів РДГУ у травні 2025 року.

Розділ 1.

Теоретико-методологічні основи дослідження місцевого самоврядування в Польщі

1.1. Концептуально-теоретичні підходи до вивчення систем місцевого самоврядування

Система місцевого самоврядування є важливою складовою публічного управління, що відіграє ключову роль у забезпеченні демократичного розвитку та ефективного функціонування держави. Вивчення місцевого самоврядування передбачає багатогранний підхід, що охоплює теоретичні моделі, правові принципи, організаційні структури та функціональні механізми, які лежать в основі управлінських практик на місцевому рівні. Концептуальні основи дослідження систем місцевого самоврядування відображають складність та різноманітність цих процесів, що включають як локальну організацію влади, так і взаємодію з державними інститутами та громадянським суспільством. Теоретичні підходи до вивчення місцевого самоврядування формуються на перехресті політичних, адміністративних, економічних та соціальних наук, що визначає їхнє багатовимірне та міждисциплінарне спрямування. У цьому контексті важливо розглядати не лише структури органів самоврядування, але й механізми взаємодії між центральною та місцевою владою, а також роль громадян у процесах прийняття рішень.

Теоретичні основи місцевого самоврядування мають глибокі історичні корені і сформувалися під впливом різних наукових шкіл і теорій, які розвивалися з кінця XVII – початку XIX століття. Основним напрямком у дослідженні місцевого самоврядування стали наукові розробки, які шукали відповідь на питання про місце та роль територіальних громад у загальнодержавній організації, а також на шляхи забезпечення автономії і самоврядування.

Одними з перших, хто звернув увагу на теоретичне обґрунтування місцевого самоврядування, були французькі та німецькі вчені XVIII-XIX століть. Серед найбільш впливових дослідників можемо назвати:

✓ *Жан-Жак Руссо* – філософ, який вплинув на розвиток концепції народного суверенітету, ідеї самоврядування та автономії громад. Його праці, зокрема «Про суспільний договір» (1762), підкреслюють важливість громадського участі в управлінні;

✓ *Фрідріх Ліст* – німецький економіст та соціальний теоретик, який розробляв ідеї про автономію регіонів і важливість місцевих органів у розвитку економічних і соціальних відносин;

✓ *Леон Штейн і Рудольф Гнейст* – німецькі вчені, які розробляли теорію державницького самоврядування, зокрема відносно місцевих органів влади, що підпорядковуються державі.

Ці науковці внесли вагомий вклад у розробку теоретичних моделей місцевого самоврядування, основи яких стали основою для розвитку системи муніципалітетів у різних країнах Європи, в тому числі в Польщі.

Отже, аналізуючи наукові доробки І. Шарапанівської, Л. Нікітенко [36, с. 70-71], а також дослідження джерел [1, с. 18; 21; 22, с. 178; 25, с. 31; 33, с. 12, 14] визначено основні теорії місцевого самоврядування, що мали вплив на розвиток муніципальної влади у Польщі.

Отже, місцеве самоврядування в Польщі, як і в інших європейських країнах, розвивалося під впливом різних теоретичних концепцій, що стосуються відносин між громадою та державою. Серед найважливіших теорій можна виокремити такі (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Теоретичні концепції, що вплинули на місцеве самоврядування Польщі

Теорія	Опис	Вплив на Польщу
<i>Теорія вільної громади</i>	Відповідно до цієї теорії, громада має природне право на автономне існування, незалежне від держави. Самоврядування розглядається як четверта влада після законодавчої, виконавчої та судової.	Ідеї цієї теорії лягли в основу англосаксонської системи місцевого самоврядування. Вони мали вплив на розвиток польської муніципальної традиції в XIX столітті, зокрема на період після прийняття Конституції 1791 року.

<i>Громадсько-господарська теорія</i>	Вона акцентує увагу на діяльності місцевих органів самоврядування у сфері неpolітичних відносин, таких як місцеві економічні та соціальні питання.	Ця теорія мала значний вплив на формування моделі місцевого управління в Польщі, де акцент ставився на економічній автономії муніципалітетів, зокрема в контексті розвитку місцевої інфраструктури.
<i>Громадівська теорія</i>	Твердження, що місцеве самоврядування є основою для федеративної організації суспільства, в якому громади займають важливе місце, автономно вирішуючи місцеві питання.	В Польщі ця теорія сприяла розвитку автономії на місцевому рівні, особливо в контексті міжвоєнного періоду, коли місцеві органи влади мали значну роль у політичному та соціальному житті країни.
<i>Державницька теорія</i>	Місцеве самоврядування вважається частиною державної структури, де органи місцевої влади виконують функції центральної влади на місцях.	В Польщі ця теорія мала важливе значення в контексті централізації управління в період після Другої світової війни, коли органи місцевої влади були тісно пов'язані з комуністичним центральним урядом.
<i>Теорія муніципального дуалізму</i>	Синтез громадівської та державницької теорії. Місцеві органи влади мають певну автономію, але в політичних питаннях підпорядковуються державі.	У Польщі ця теорія знайшла застосування в період після падіння комунізму, коли було розпочато процес децентралізації, але державні органи ще зберігали контроль над важливими аспектами місцевого управління.

Місцеве самоврядування в Польщі пройшло складний і багатофазний етап еволюції, який значною мірою зумовлений різними теоретичними підходами, що впливали на організацію місцевої влади. Зміни в теоретичних концепціях місцевого самоврядування, що відбувалися в Європі, мали глибокий вплив на розвиток польської системи самоврядування. Відмінні теорії дозволили сформуванню кілька моделей місцевого управління, які змінювались у залежності від соціально-політичної ситуації в країні.

Теорія вільної громади мала значний вплив на становлення і формування місцевого самоврядування, а також на розвиток законодавства у першій половині XIX ст. Ідеї цієї теорії було використано для обґрунтування створення місцевих органів самоврядування, які повинні були бути незалежними від центральної влади. Теорія вільної громади [33, с. 12] лягла в основу англосаксонської моделі місцевого управління і мала свій відгомін у Польщі, особливо після прийняття Конституції 1791 року [44], яка визнала важливість автономії місцевих громад.

Протягом XIX століття Польща активно взаємодіяла з ідеями цієї теорії, і навіть у періодах різних завоювань і окупацій ідеї самоврядування все одно набули поширення в польському суспільстві. Роль муніципалітетів у розвитку місцевих інфраструктур і забезпеченні добробуту місцевих жителів була важливою, хоча в цей час Польща часто перебувала під іноземним правлінням.

Громадсько-господарська теорія. Іншим важливим підходом була громадсько-господарська теорія, що наголошувала на діяльності місцевих органів самоврядування в неполітичних відносинах, таких як соціальні та економічні питання на місцевому рівні. У Польщі ця теорія отримала розвиток у період міжвоєнного часу, коли було необхідно забезпечити не лише політичну автономію, а й економічну незалежність місцевих громад. Акцент на економічній автономії муніципалітетів дозволив формувати модель місцевого управління, яка фокусується на розвитку інфраструктури, комунальних послуг і місцевих підприємств.

Польська традиція місцевого самоврядування в період міжвоєнного періоду відображала прагнення до розвитку місцевої економіки та забезпечення самодостатності територіальних громад, що ставало важливим чинником у створенні нових соціальних структур після відновлення незалежності Польщі в 1918 році.

Громадівська теорія. Теорія, яка стверджувала, що місцеве самоврядування є основою для федеративної організації суспільства, мала значний вплив на Польщу, особливо у період міжвоєнного часу. Ідеї цієї теорії підтримували розвиток децентралізації і підкреслювали важливість автономії громад на місцевому рівні. У Польщі, що переживала періоди політичних і соціальних змін, громадівська теорія сприяла розвитку муніципального управління, яке мало значення не тільки для місцевих жителів, але й для формування загальної політичної культури.

Це дозволило Польщі створити систему, де місцеві органи влади мали право вирішувати питання, пов'язані з місцевим розвитком, без втручання центральної влади, що стало важливим елементом політичної стабільності в міжвоєнний період.

Державницька теорія. Після Другої світової війни, коли Польща потрапила під комуністичний режим, важливим стало застосування державницької теорії місцевого самоврядування. У цьому контексті місцеві органи самоврядування фактично стали частиною централізованої системи управління, де основна роль належала центральному уряду. Органи місцевої влади виконували функції центральної держави на місцевому рівні, що відображало загальні тенденції радянського стилю управління, де децентралізація була обмежена жорстким контролем з боку держави.

У цей період місцеві органи влади стали органами, які виконували роль передачі рішень, прийнятих на рівні центральної влади, і працювали під тісним наглядом комуністичного уряду.

Теорія муніципального дуалізму. Після падіння комуністичного режиму в Польщі в 1989 році розпочався процес децентралізації, в результаті якого було частково прийнято елементи теорії муніципального дуалізму. Згідно з цією теорією місцеві органи влади мають певну автономію, але в політичних питаннях все ще підпорядковуються державі. Це означало, що в Польщі було введено систему, в якій місцеві органи мали повноваження щодо місцевих питань, але важливі політичні та економічні рішення все ще приймалися на центральному рівні.

У період після 1989 року значну роль у змінах в місцевому управлінні відіграв Закон «Про місцеві громади» 1990 року, який надав місцевим органам більшу автономію та сприяв розвитку децентралізації. Водночас, децентралізація не була абсолютною, і зберігалася певна залежність від центральної влади, особливо в питаннях, що стосуються національної політики, економічних реформ та управління.

За дослідженнями і висновками Л. Гудзь [8] та Н. Шаповалової й І. Преснякова [35], за основу польської системи організації місцевої влади була взята французька модель. Місцева влада Польщі до 1795 року функціонувала у вигляді трирівневої системи: регіональний рівень – воєводство, субрегіональний – повіт, базовий – гміна. З 1795 року її територію розділили між Росією, Пруссією та Австрією, і до 1918 року на її території існували три

різні системи місцевого самоврядування. Після того, як Польща отримала незалежність і до 1939 року, була повернута трирівнева система місцевого самоврядування. Ця система складалася з 16 воєводств і столичного міста Варшава, а до реформи воєводств було 49 [8, с. 93; 35].

У період соціалізму місцеве самоврядування як окрема складова публічної влади не існувало. Органи місцевої влади фактично були частиною державної влади. Можливість для реформування місцевого самоврядування з'явилася лише в 1989 році, коли почався розпад соціалістичної системи. Під керівництвом професора Є. Рагульського була створена Комісія з питань регіонального самоврядування, яка розробила основні принципи цієї реформи [14, с. 17]. Отже, процес реформування місцевого самоврядування в Польщі можна поділити на два етапи:

- 1) з 1990 по 1998 рік;
- 2) з 1999 року до сьогодні.

У 1990 році був ухвалений Закон «Про територіальне самоврядування», який відновив діяльність найменших територіальних одиниць – гмін, представницькі органи яких почали обиратися на загальних виборах [48].

Принципи правових стандартів для місцевого рівня самоврядування, закріплені Європейською хартією місцевого самоврядування [11], були відразу впроваджені в цей Закон, хоча польський парламент ратифікував Хартію лише в квітні 1993 року.

У 1997 році було ухвалено Конституцію Республіки Польща, в якій одним із основних принципів стало забезпечення децентралізації місцевої влади. Місцеве самоврядування, як орган, що здійснює публічну владу, було закріплене в статті 16 Основного закону [42]. У системі державного управління був досягнутий баланс між централізацією та децентралізацією, оскільки подібна модель регіонального управління широко застосовується в більшості європейських країн.

Другий етап реформи, який розпочався 1 січня 1999 року, закріпив органи самоврядування повіту та воєводства. Крім цього, були розподілені повноваження між урядовою адміністрацією та виконавчими органами

місцевого самоврядування [47]. Внаслідок реформи на території Польщі було утворено: 2478 гмін, 373 повіти (у тому числі 65 міст зі статусом повітів), 16 воєводств. Всі органи місцевого самоврядування відповідають типу NUTS-2 згідно з класифікацією Європейського Союзу. Після реформи польське воєводство налічувало приблизно 2,4 млн. мешканців і займало майже 19,5 км² [37, с. 138]. На 2019 рік у Польщі налічувалось 16 воєводств, 379 повітів (65 міських та 314 сільських) та 2479 гмін (306 міських, 602 сільсько-міських та 1571 сільська) [8, с. 93].

Таким чином, після проведеної реформи система місцевого самоврядування в Польщі набрала триступеневу структуру: гміни та повіти займаються вирішенням колективних потреб місцевих жителів, а воєводства – питаннями регіонального розвитку, співпрацюючи з центральним урядом.

Підсумовуючи зазначимо наступне: розвиток місцевого самоврядування в Польщі відображає складну еволюцію, яка включала вплив різних теоретичних концепцій на різних етапах історії країни. Змішання цих концепцій дозволило створити модель місцевого самоврядування, яка стала основою для сучасної польської системи організації влади. Від жорсткої централізації в періоди комуністичного правління до більшої автономії місцевих громад після 1989 року, польська система місцевого самоврядування продовжує розвиватися, інтегруючи елементи теорій вільної громади, громадсько-господарської теорії та муніципального дуалізму.

Теоретичні концепції, що вплинули на Польщу, не лише визначили організацію місцевих органів влади, а й визначили механізми їх взаємодії з центральною владою, що є ключовим фактором для досягнення ефективного управління на місцевому рівні.

1.2 Історичні та політичні умови становлення системи місцевого самоврядування в Польщі

Система місцевого самоврядування в Польщі має багатовікову історію, і її еволюція безпосередньо пов'язана з політичними, соціальними та

економічними змінами, які відбувалися в країні. Як зазначає В. Грובה [7], історія місцевого самоврядування Польщі є відображенням поступового розвитку демократичних інститутів і структур управління на рівні місцевих громад. З моменту середньовіччя, через періоди національних криз і розділів, до сьогодення польська система самоврядування зазнала значних змін, що дозволило їй стати ефективним механізмом адміністративного управління на місцевому рівні. Для України досвід Польщі є цінним з огляду на процеси децентралізації, що активно здійснюються в останні роки.

У підручнику М. Вегеш зазначається, що концепція «місцевого самоврядування» має глибокі історичні корені. Цей термін вперше був використаний під час Великої Французької революції для позначення незалежності місцевих громад від держави. Зокрема, він пов'язаний із діяльністю прусського міністра барона фон Штейна, який розглядав місцеве самоврядування як не просто механізм участі громадян в управлінні на місцевому рівні, а як важливу складову організації спільнот людей, які, в певних аспектах, є автономними від центральної влади [6, с. 125]. Тобто ключовою ознакою місцевого самоврядування було надання громадам можливості самостійно вирішувати питання місцевого значення в різних сферах життєдіяльності. Це означало, що громада мала безпосередній інтерес у регулюванні своїх справ без зовнішнього втручання.

За підходами авторського складу науковців, а саме: П. Біленчук, В. Кравченко та М. Підмогильного, місцеве самоврядування є організованою та чітко структурованою системою, яка включає в себе сукупність органів місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення та різних організаційних форм. За допомогою цих інститутів відповідна територіальна громада або її складові реалізують завдання і функції самоврядування, вирішують питання місцевого значення [2, с. 26]. Однак ця система має свої характерні особливості в різних країнах, що зумовлено національними традиціями, державним устроєм та адміністративно-територіальним поділом кожної конкретної держави.

Цитування В. Малиновського показують, що «визначальним для України у сфері вдосконалення місцевого самоврядування виступає досвід Республіки Польща – країни, яка успішно та динамічно здійснила реформу місцевого самоврядування і яка, за експертними оцінками спеціалістів Ради Європи, є взірцем таких перетворень у Центрально-Східній Європі» [18, с. 16]. За дослідження автора зазначається, що процес реформування місцевого самоврядування в Польщі, який був спрямований на децентралізацію державної влади та розширення повноважень місцевих органів у сфері управління публічними справами місцевого значення, досяг успіху і реалізував свої основні цілі [7, с. 79].

Дослідження наукової публікації «Історія формування місцевого самоврядування в Польщі» О. Бровко [3, с. 75-78] дозволило визначити ключові історичні етапи розвитку місцевого самоврядування у Польщі (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Етапи розвитку місцевого самоврядування в Польщі

Етап	Характеристика
1	2
1. Місцеве самоврядування Першої Речі Посполитої	Шляхетське земське самоврядування, сеймики, земський суд, міські ради та сільські громади.
2. Місцеве самоврядування в Російській імперії	Місцеве самоврядування обмежене сільськими гмінами та громадами; відсутність самоврядування в містах.
3. Місцеве самоврядування в Австро-Угорщині	Автономія в рамках коронних країв, двоступеневий адміністративно-територіальний поділ, обмеження участі поляків у самоврядуванні.
4. Місцеве самоврядування в Пруссії	Чотири рівневий територіальний поділ, міські та гмінні ради, обмеження участі поляків через виборчу систему.
5. Місцеве самоврядування в Другій Речі Посполитій	Конституція 1921 року, створення місцевих органів самоврядування на рівні гмін, міст та повітів.
6. Місцеве самоврядування в ПНР	Централізація влади, ліквідація самоврядування, створення народних рад.
7. Реформа після 1989 року	Децентралізація, реформа адміністративного устрою, впровадження принципів ефективного місцевого самоврядування.

сформовано автором згідно джерел [3, с. 75-78; 10; 32]

Вважаємо, що сформована хронологія етапів розвитку місцевого самоврядування в Польщі формує чітке уявлення про ключові її етапи і

дозволяє легко порівняти їх у хронологічному порядку. Далі розглянемо їх більш детальніше.

1 етап: місцеве самоврядування Першої Речі Посполитої (XVI - XVIII століття).

Основні риси:

- польське королівство розвивалося через шляхетське самоврядування, яке визначалося на рівні земств;
- в органах місцевого самоврядування важливу роль відігравали сеймики (місцеві збори шляхти) та земські суди;
- містами керували міські ради на чолі з бургомістрами;
- створення сільських самоврядних органів – війтів і присяжних, що підпорядковувалися власникам земель;
- існувала розгалужена система адміністративно-територіального поділу, яка поєднувала різні традиції в Литві і Польщі.

Завершення періоду: у результаті політичної кризи та паралічу роботи Сейму (через принцип *liberum veto*) система самоврядування була серйозно порушена, а після Чотирирічного Сейму було створено цивільно-військові комісії.

2 етап: місцеве самоврядування в Польщі в період поділів (1772-1795).

Основні риси:

- Польща була поділена між трьома імперіями: Росією, Австрією та Пруссією, що призвело до змін у самоврядуванні;
- у російській імперії самоврядування було майже ліквідовано, функціонував лише обмежений рівень самоврядування у сільських громадах;
- Пруссія мала досить розвинену адміністративну систему, але з обмеженою участю поляків у місцевих органах влади;
- в Австрії була створена система, де місцеве самоврядування існувало на рівні повітів і гмін, проте також існувала сильна адміністративна централізація.

3 етап: місцеве самоврядування в складі російської імперії (1795 - 1918).

Основні риси:

→ під владою росії поляки не мали значного впливу на місцеве управління, і більшість міст були позбавлені права на самоврядування;

→ основними органами були сільські громади (гміни), де виконуючим органом був війт, а громада мала право обирати представників;

→ відсутність самоврядування в містах призводила до центрального контролю і обмежених прав місцевих громад.

Динаміка: існувала певна еволюція в системі управління в залежності від того, чи належали польські землі до російських губерній чи входили в інші територіальні одиниці.

4 етап: місцеве самоврядування в складі Австро-Угорської імперії (1772 - 1918).

Основні риси:

→ Польські землі в складі Австро-Угорщини мали певну автономію в межах коронних країв;

→ адміністративно-територіальний устрій був двоступеневим: на рівні повітів і гмін, де діяли місцеві органи влади (старости, ради, магістрати);

→ гміни та міста мали певні права самоврядування, на чолі з бурмістрами і вуйтами;

→ створення системи адміністрації з рядом органів місцевої влади забезпечувало часткову децентралізацію, проте контроль все одно зберігався на рівні намісників.

5 етап: місцеве самоврядування в складі Пруссії (1795 - 1918).

Основні риси:

→ у Пруссії польські землі були організовані в п'ять провінцій з двоступеневим адміністративним поділом;

→ місцеві органи самоврядування мали більш високий рівень розвитку порівняно з іншими імперіями, однак участь поляків була обмежена через виборчу систему;

→ система самоврядування включала повітові та міські ради, ландратів (старост) і магістратів, але контроль за рішеннями знаходився під впливом німецької влади.

6 етап: місцеве самоврядування у Другій Речі Посполитій (1918 - 1939).

Основні риси:

→ Польща здобула незалежність у 1918 році, і почалася реформа місцевого самоврядування;

→ Конституція 1921 року [46] проголосила принцип децентралізації та забезпечення місцевого самоврядування на рівні воєводств, повітів і гмін;

→ система самоврядування була запроваджена на всіх рівнях, однак на рівні воєводства вдалося реалізувати тільки в трьох воєводствах (Сілезія, Познань, Помор'я);

→ виникли певні проблеми з реалізацією ідеї децентралізації, оскільки були труднощі у координації та уніфікації прав.

7 етап: місцеве самоврядування у Польській Народній Республіці (1944 - 1989).

Основні риси:

→ після Другої світової війни Польща стала частиною соціалістичного блоку, і місцеве самоврядування було сильно обмежено;

→ створення народних рад, що виконували загальнодержавні функції, усунуло місцеві органи самоврядування на всіх рівнях;

→ у 1950 році почалася ліквідація будь-яких форм самоврядування, і адміністративна система стала централізованою;

→ після реформи 1975 року Польща була розділена на 49 воєводств, що створювало уявлення про децентралізацію, але реальний контроль залишався в руках центральних органів влади.

8 етап: період після 1989 року: децентралізація та реформа адміністративної системи.

Основні риси:

→ у 1989 році Польща почала переходити від централізованого соціалістичного управління до більш децентралізованої адміністративної системи;

→ почалася велика адміністративна реформа, яка включала створення 16 воєводств замість попередніх 49.

→ усі основні функції державного управління були передані місцевим органам, що дозволило полегшити управлінську структуру та здійснити ефективніші соціально-економічні політики на місцях.

Ці етапи показують, як через різні політичні та соціальні зміни Польща адаптувала місцеве самоврядування, переходячи від класичних шляхетських моделей до соціалістичних систем і, зрештою, до сучасної децентралізованої структури.

Визначивши історичні засади розвитку досліджуваної проблематики, варто розглянути її також і у контексті політичного поля, що особливо вагомо в мовах сучасних проявів та тенденцій.

Процес реформування територіального (місцевого та регіонального) самоврядування в посткомуністичних країнах, серед яких є Польща, переконливо доводить необхідність розглядати його як частину більш широкого комплексу політичних, соціально-економічних та інших реформ. За висновками М. Лахижа та Я. Качан [16] це є обов'язковим етапом трансформації недемократичних суспільств та переходу до демократії, що є чітко усвідомленим у таких країнах.

З теоретичної точки зору посткомуністична трансформація є багатоаспектним процесом, у центрі якого перебуває демократизація та становлення ринкової економіки. У наукових дослідженнях і політичних дебатах термін «демократизація» часто використовується як перехід від авторитарного режиму до демократії. Однак з огляду на результати посткомуністичних змін важливо чітко розрізняти два ключових поняття:

- «перехід до демократії», який характеризується за позитивною оцінкою результатів реформ – «консолідація демократії»;
- «демократичний перехід», який розглядається в першу чергу як процес розвитку, що не завжди завершується встановленням стійкої демократії [16].

Визнаючи обґрунтованість твердження про «перспективність та незворотність» процесів демократизації, М. Лахижа та Я. Качан відзначають їхню складність та нелінійність, що проявляється в різних країнах [16].

Територіальне самоврядування слід розглядати як ключову складову публічної адміністрації, в якій особливу роль відіграють інститути громадянського суспільства. Разом з тим, як зазначають польські дослідники (І. Ліпович), процес переділу повноважень часто супроводжується боротьбою між центральною владою та реформаторами [17, с. 152]. Тому, аналізуючи децентралізацію, важливо уникати її абсолютизації. Варто враховувати, що це процес, схожий на маятник, де відбувається перерозподіл влади, і децентралізація повинна включати не лише зміну повноважень між органами державної влади та місцевими органами самоврядування, але й активний розвиток громадянського суспільства. В умовах кризових ситуацій роль центральних інститутів може значно посилюватися [16].

Досвід посткомуністичних країн Центрально-Східної Європи підкреслює важливість децентралізації, одночасно вказуючи на можливість її тимчасового зупинення або навіть регресу. Зокрема, польський політик і вчений Є. Ступінь зазначає, що останніми роками в Польщі спостерігається чітка тенденція до централізації влади, що супроводжується обмеженням повноважень територіального самоврядування [16].

За підходами М. Лахижа та Я. Качан, становлення і розвиток територіального самоврядування в кожній посткомуністичній країні має свої унікальні особливості, проте спирається на загальні закономірності. Серед них важливо виокремити перехід до ринкової економіки та демократизацію, що включає плюралізм, конституційні гарантії розвитку демократії, децентралізацію та розвиток громадянського суспільства. Не менш важливою закономірністю є процес європеїзації, що передбачає імплементацію європейських стандартів демократії та перспективу інтеграції в Європейський Союз і інші європейські інституції.

Суттєвим фактором, що вплинув на реформування територіального самоврядування, став процес регіоналізації, який можна розглядати з кількох перспектив. Це, зокрема, сукупність конкуруючих цивілізаційних моделей, утворення територіальних економічних інтеграційних угруповань, проміжний рівень територіальної організації влади, процес перерозподілу владних

повноважень, а також посилення ролі регіональних факторів у розвитку людської цивілізації.

Існують різні позиції науковців щодо регіоналізації. Так, за підходами С. Римаренко, регіоналізація – це частина децентралізації, що є характерною для всіх сучасних держав Центрально-Східної Європи [27, с. 347]. Однак, на нашу думку, регіоналізація як посилення ролі регіонів є поняттям більш широким. З позиції науки державного управління важливо сприймати регіоналізацію як процес перерозподілу повноважень і ресурсів між різними рівнями та видами публічної адміністрації (децентралізація, деконцентрація, деволюція), що охоплює реформування територіального самоврядування. Ключовим принципом у цьому процесі є принцип субсидіарності.

За підходами Т. Василевської найбільш суттєвим і визначальним чинником модернізації територіального самоврядування є людські ресурси, від активності та компетентності яких значною мірою залежить хід посткомуністичної трансформації. Мова йде не лише про політичне керівництво та персонал публічної адміністрації, але й про всіх громадян, які формують громадянське суспільство. Важливими стають питання етичної компетентності публічних службовців. Авторка зазначає, «для публічних службовців у певних ситуаціях досить дилемними є питання щодо об'єкта/суб'єкта служіння (державному службовцю слід служити державі чи народу; для посадової особи місцевого самоврядування пріоритетним є інтерес громади чи держави); меж лояльності до держави, припустимість (не)виконання наказів, які можуть трактуватися як такі, що порушують загальноприйняті моральні норми та інше» [4, с. 8].

Суттєвим фактором модернізації публічного управління в Польщі став процес європейської інтеграції, який набув особливої актуальності після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та вступу до нього. Процес європейської інтеграції став важливим орієнтиром для реформування країни, визначаючи напрямок розвитку політичних і економічних змін. В Польщі європеїзація була підтримана значною частиною населення, яке одностайно погоджувалося з необхідністю інтеграції в ЄС, хоча предметом

обговорень ставали переважно форми та умови цієї інтеграції. Європейські стандарти стали важливим інструментом для модернізації публічної адміністрації та розвитку демократичних інститутів у країні.

Питання реформи місцевого самоврядування і децентралізації варто досліджувати у контексті механізмів роботи ефективного місцевого самоврядування та її політичної системи. Так, аналізуючи висновки та аргументи Філіпа Пельца – депутата дільниці Бялоленка (Варшава) [20], далі розкриємо ключові засади та характеристики муніципального управління у сучасній Польщі (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Основні аспекти політики та муніципального управління в Польщі

Аспект	Опис
Структура місцевого самоврядування	Місцеве самоврядування включає дільниці, які є найнижчим рівнем в містах. Дільниці мають раду та бурмістра, який виконує адміністративні функції.
Повноваження органів місцевого самоврядування	Дільниці виконують інформаційні, консультативні та адміністративні функції, мають вплив на бюджетну політику міста, основна роль – представництво громади.
Фінансування місцевих органів	Фінансування відбувається через податки на прибуток та нерухомість. 50% бюджету гмін формується з податків на доходи громадян.
Система виборів	Депутати обираються від партій та громадянських об'єднань, з 2014 року в гмінах можна обирати самостійних кандидатів.
Партисипаційний бюджет	1% бюджету виділяється на партисипаційний бюджет, де жителі визначають, на які проекти спрямувати кошти, що сприяє активній участі громади.
Взаємодія з громадою	Активне взаємодія через опитування та збори інформації для визначення проблем громади.
Заробітна плата депутатів	Депутати отримують заробітну плату за виконання функцій, наприклад, депутати дільниці отримують близько 2 тисяч злотих на місяць.
Роль гмін	Гміни є основною одиницею самоврядування з тісним контактом між бурмістром, депутатами та мешканцями для вирішення місцевих проблем та проектів.

сформовано автором на основі даних джерела [20]

Вважаємо, що наведена нами табл. 1.3 надає чітке розуміння основних принципів муніципального управління у сучасній Польщі.

Висновки до розділу 1

1. Система місцевого самоврядування є ключовою складовою демократичного розвитку держави. Вивчення цієї системи охоплює різні теоретичні моделі, правові принципи та організаційні структури, що визначають управлінські практики на місцевому рівні.

2. Теоретичні засади місцевого самоврядування сформувалися під впливом різних наукових шкіл із XVII-XIX століть. Важливими вченими були Жан-Жак Руссо, Фрідріх Ліст та інші, які вплинули на розвиток ідеї самоврядування і автономії місцевих громад.

3. Серед основних теоретичних концепцій, що вплинули на польське місцеве самоврядування, серед яких теорія вільної громади, громадсько-господарська теорія, громадівська теорія, державницька теорія та теорія муніципального дуалізму.

4. Польська система місцевого самоврядування розвивалася під впливом різних теоретичних концепцій, що визначали рівень автономії місцевих громад. Це включало важливі зміни від централізованого управління в період комунізму до процесів децентралізації після 1989 року.

5. Реформи 1990-х років, зокрема введення Закону про місцеве самоврядування, сприяли збільшенню автономії місцевих органів влади, зокрема створенням трирівневої структури адміністративно-територіального устрою.

6. Місцеве самоврядування в Польщі продовжує розвиватися, інтегруючи елементи різних теоретичних концепцій, що дозволяють адаптувати систему управління до сучасних потреб і забезпечити ефективну взаємодію між місцевими та центральними органами влади.

7. Етапи розвитку місцевого самоврядування, починаючи з середньовіччя до сучасного періоду, зокрема реформування, яке відбулося після 1989 року тісно були пов'язані з політичними, соціальними та економічними змінами в країні, а також з посткомуністичними реформами.

8. Серед ключових аспектів, які виділяються в цьому фрагменті визначено:

- *історичний розвиток*: різні етапи місцевого самоврядування від початкових шляхетських форм до централізації в період після Другої світової війни та потім до децентралізації після 1989 року;
- *політичні умови*: зокрема, процеси демократизації та реформування, що визначали розвиток місцевого самоврядування, у контексті посткомуністичних трансформацій;
- *роль європеїзації та інтеграції*: Важливість європейських стандартів демократії та процес європейської інтеграції, які значно вплинули на модернізацію місцевого самоврядування в Польщі.

Розділ 2.

Політико-правові аспекти функціонування місцевого самоврядування в сучасній Польщі

2.1. Конституційно-правові основи побудови системи місцевого самоврядування в сучасній Польщі

Конституційні основи місцевого самоврядування здебільшого аналізувалися польськими вченими, серед яких важливий внесок у цю галузь зробив Х. Іздебський. Крім нього, варто зазначити праці інших польських науковців, таких як П. Січон, Я. Баб'як, А. Птак, А. Фермус-Бобовець, М. Шевчак-Даніель [12].

Із проголошенням незалежності Польської держави перед польськими державо-творцями постали чисельні питання, що потребували негайного вирішення. Одне з них стосувалося уніфікації місцевого самоврядування [12].

Досліджуючи питання засад інституту самоврядування за Конституціями та діючим міжвоєнним законодавством Польщі, Н. Захарчин наводить висновки польських науковців відносно того, що в жодній іншій сфері суспільно-політичного життя Польщі не було таких значних контрастів, як у галузі місцевого та територіального самоврядування [39, с. 496]. Так, в Галичині та Тешинській Сілезії система місцевого самоврядування вважалася однією з найефективніших. На землях, що належали Пруссії, самоврядування діяло на трьох із чотирьох рівнів адміністративного поділу, хоча в окремих округах воно не було введено. Найгірша ситуація спостерігалася в Королівстві Польському, що перебувало під владою російської імперії, де система самоврядування була менш розвинута [40, с. 131-132]. Таким чином, Польща в той період потребувала радикальних законодавчих і практичних заходів для реорганізації та уніфікації місцевого та територіального самоврядування.

У 1918 році було запропоновано принаймні три концепції вирішення питання місцевого самоврядування в відновленій Польщі. Перша з них, яку

підтримували праві сили, передбачала створення централізованої системи територіального самоврядування з обмеженим впливом на політичні та законодавчі процеси. На противагу їй, революційна лівиця, представники якої не здобули популярності в міжвоєнний період, виступала за створення максимально широкої системи самоврядування, орієнтуючись на приклад більшовицької Росії. Третя концепція, яку підтримували помірковані ліві, зокрема Польська соціалістична партія та Народний рух, пропонувала створення широкої системи місцевого самоврядування як основи для організації територіального управління [41, с. 149]. Саме ця позиція поміркованих лівих значною мірою вплинула на основні положення майбутньої Березневої Конституції, яка мала демократичні орієнтири.

Відповідно до цієї концепції, в період роботи Законодавчого сейму в 1919-1922 роках було досягнуто консенсусу щодо необхідності впровадження системи широкого місцевого самоврядування та посилення його політичного впливу. Незважаючи на політичну поляризацію, представники різних партій майже одностайно підтримали ідею децентралізації публічної влади та визнали місцеве самоврядування як важливий інструмент захисту громадянських прав і гарантії демократизації держави [39, с. 497].

Важливим результатом законотворчої діяльності та значущим кроком для інституційного зміцнення місцевого самоврядування в Польщі стало прийняття 17 березня 1921 року «Конституції Республіки Польща» [39, с. 497].

Основою для демократичних принципів функціонування міжвоєнної Польщі, зокрема у сфері територіального та місцевого самоврядування, стали перші статті Конституції. Вони визначали державний устрій Польщі як республіки (ст. 1), з верховною владою народу та розподілом влади на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 2). Стаття 3 Розділу II (Законодавча влада) Конституції проголошувала, що «Республіка Польща, засновуючи свій устрій на принципі широкого територіального самоврядування, делегує представникам цього самоврядування відповідну сферу законодавства, зокрема в галузі адміністрації, культури та сільського господарства, яка буде детально визначена державними законами». Це означало, що Конституція визнавала

місцеві органи самоврядування як суб'єктів конституційних правовідносин, що стало важливим елементом у становленні інституту громадянського суспільства. Принцип делегування законодавчої влади органам місцевого самоврядування визначав їхні повноваження в таких сферах, як адміністрація, культура та сільське господарство. Водночас було передбачено розробку окремих законодавчих актів для регулювання самоврядних процесів. Однак, хоча ця стаття надавала місцевим органам влади значні повноваження, вона також включала нечіткі формулювання на кшталт «широке самоврядування» та «відповідна сфера дії законодавства», що в майбутньому могло бути використано для обмеження обсягів децентралізації влади [12, с. 25-26; 39, с. 499].

Якщо конкретизувати основні конституційні засади і принципи, що лежать в основі системи місцевого самоврядування та децентралізації в міжвоєнній Польщі, опираючись на доробки українських та польських вчених: [12, с. 25-28; 39, с. 497-499; 40, с. 131-132; 41, с. 149], назовемо ключові (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні конституційні засади та розробки місцевого самоврядування та децентралізації в міжвоєнній Польщі

Основні конституційні принципи та засади	Конкретизація на основі пунктів та статей конституції
1. <i>Адміністративний поділ держави та територіальне самоврядування</i>	Польща була поділена на воєводства, що в свою чергу ділилися на повіти, міські та сільські гміни (ст. 65 III Розділ). Триступенева структура самоврядування: воєводства, повіти, гміни.
2. <i>Публічно-правові об'єднання органів місцевого самоврядування</i>	Створення об'єднань органів самоврядування для досягнення спільних цілей. Можливість існування лише на основі окремих законів.
3. <i>Принцип децентралізації державного управління</i>	Реалізація принципу деконцентрації влади через ст. 67 Конституції.
4. <i>Здійснення виконавчої влади органами місцевого самоврядування</i>	Право законодавчої ініціативи для виборних рад місцевого самоврядування. Виконавча діяльність на рівні воєводств і повітів здійснювалася через колегії, які обирались представницькими органами, а також представниками державної адміністрації (ст. 67).
5. <i>Господарське</i>	Створення законодавчої бази для господарського

<i>самоврядування та законодавча база</i>	самоврядування в сільському господарстві, промисловості, ремеслі та інших сферах (ст. 68). Об'єднання цих органів у Вищу господарську палату для співпраці з державними органами в управлінні економічним життям.
<i>6. Державний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування</i>	Нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування здійснюється органами вищого рівня або делегується адміністративній судовій владі (ст. 70).
<i>7. Конституційні засади для рівноправності держави та місцевого самоврядування</i>	Рівність держави та органів місцевого самоврядування, взаємоповага до законів і розпоряджень (ст. 90). Недоторканність власності органів місцевого самоврядування (ст. 99).
<i>8. Проблеми імплементації положень Конституції</i>	Потреба в окремих нормативних актах для забезпечення ефективного функціонування самоврядування. Декларативний характер багатьох положень, з великим простором для політичної інтерпретації.
<i>9. Вплив політичних змін на концепцію самоврядування</i>	Після перевороту 1926 року Пілсудський змінив концепцію самоврядування, зробивши його залежним від державної влади. Обмеження повноважень місцевого самоврядування через Розпорядження Президента 1928 року. Закон 1933 року «Про часткову зміну устрою територіального самоврядування» ще більше обмежив функціонування місцевих органів влади.

Хоча Конституція 1921 року заклала основи для розвитку місцевого самоврядування в Польщі, процеси реформи та впровадження децентралізації зазнали значних ускладнень через політичні зміни та обмеження, введені режимом «санації». Далі була прийнята квітнева Конституція 1935 року [43], яка внесла наступні зміни (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Основні зміни конституційних засад (1935р.) зі створення місцевого самоврядування та децентралізації в міжвоєнній Польщі

Основні зміни в Конституції 1935 року	Конкретизація
<i>1. Обмеження ролі місцевого самоврядування</i>	Конституція значно зменшила кількість статей, що стосуються місцевого самоврядування. Самоврядування згадувалось лише побіжно без актуалізації сутності змін.
<i>2. Відмова від ідеї децентралізації державної влади</i>	У статтях 4, 72, 75, 76 фактично відкинута ідея децентралізації державної влади.
<i>3. Підпорядкованість місцевих органів влади</i>	Місцеві органи самоврядування (воєводські, повітові, гмінні) отримали обмеження в діяльності та могли видавати акти лише з дозволу наглядових органів (ст. 75).
<i>4. Створення територіального та</i>	Держава мала створити територіальне та економічне самоврядування для виконання суспільних завдань (ст. 4).

<i>економічного самоврядування</i>	Державне управління здійснювалося через органи територіального та господарського самоврядування (ст. 72).
------------------------------------	---

Введені зміни свідчать про поступове посилення централізації в Польщі, де місцеве самоврядування було підпорядковано державному контролю і втратило багато своїх автономних функцій.

Досліджуючи сучасні витoki досліджуваної проблеми, варто навести наукові доробки М. Юрченко та А. Ніцевич [38, с. 20], які стверджують, що основні нововведення в публічному управлінні в Польщі відбулися після прийняття 17 жовтня 1997 року нової Конституції, яка підтвердила необхідність формування в державі публічної адміністрації на засадах децентралізації. Окрім того, Конституція регламентувала діяльність територіального (регіонального та місцевого) самоврядування, що стало ключовим кроком до зміцнення демократії та зростання ролі місцевих органів влади [34, с. 46].

За дослідженнями В. Гробової [7, с. 80], до сучасних конституційних засад місцевого самоврядування належать (табл. 2.3):

- Конституція Республіки Польща 1997 року [42];
- Закон від 8 березня 1990 року «Про місцеве самоврядування гмінне» [48];
- Закон від 5 червня 1998 року «Про місцеве самоврядування повітове» [47];
- Закон від 5 червня 1998 року «Про місцеве самоврядування воєводське» [47];
- Закон від 20 червня 2002 року «Про прямі вибори сільського голови (wójt), голови райради (burmistrza), голови міста (prezydenta miasta) [45].

Основні конституційні засади та законодавчі акти, що стосуються місцевого
самоврядування сучасної Польщі

Законодавчий акт	Дата прийняття	Зміст та роль
<i>Конституція Республіки Польща</i>	1997 рік	Основний закон, який закладає базові принципи місцевого самоврядування в Польщі. Визначає державний устрій та систему органів місцевого самоврядування.
<i>Закон «Про місцеве самоврядування воєводське»</i>	8 березня 1990 року	Регулює питання функціонування місцевих органів самоврядування на рівні гмін (міських та сільських громад). Визначає права та обов'язки органів місцевого самоврядування на гмінному рівні.
<i>Закон «Про місцеве самоврядування повітове»</i>	5 червня 1998 року	Регулює питання функціонування органів місцевого самоврядування на рівні повітів. Визначає органи місцевого самоврядування в повітах та їх повноваження.
<i>Закон «Про місцеве самоврядування воєводське»</i>	5 червня 1998 року	Регулює питання функціонування органів місцевого самоврядування на рівні воєводств. Описує повноваження та структуру органів самоврядування на воєводському рівні.
<i>Закон «Про прямі вибори сільського голови, голови райради, голови міста»</i>	20 червня 2002 року	Встановлює правила проведення прямих виборів для виборних посадових осіб, таких як сільський голова (wójt), голова райради (burmistrz), голова міста (prezydent miasta).

Підсумовуючи досліджене зазначимо наступне. У 90-х роках ХХ століття в сучасній Польщі було ініційовано ряд реформ, серед яких особливу увагу привернула адміністративна реформа. Основними її напрямками стали:

→ запровадження триступеневого адміністративного поділу замість двоступеневого, що дозволило зміцнити місцеві управлінські структури на рівнях гмін, повітів та воєводств;

→ запровадження територіального самоврядування на рівні повіту та воєводства, що замінило попереднє самоврядування, яке існувало тільки на рівні міст і селищ;

→ зміна територіального устрою країни, що дозволила підвищити ефективність управління та забезпечити більш зручну організацію адміністративного поділу;

→ збільшення частки територіального самоврядування в державних витратах, що зміцнило фінансову автономію місцевих органів управління;

→ зміна системи бюджетного фінансування завдяки новому розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, а також децентралізація функцій державної адміністрації, що забезпечила більшу автономію місцевих органів та сприяла ефективнішому виконанню державних завдань на місцях [9, с. 58].

Адміністративна реформа в Польщі ґрунтувалася як на європейському досвіді та практиках, що є частиною стратегії розвитку країн Євросоюзу, так і на власних традиціях та принципах. Ця реформа включала дві тісно пов'язані складові, що проводились паралельно: реформу територіального устрою та реформу місцевого самоврядування. Основні принципи адміністративно-територіальної реформи включають: субсидіарність, ефективність, прозорість, відкритість, підзвітність і гнучкість.

Ключовим досягненням реформи стало те, що процес децентралізації в Польщі був впроваджений послідовно та через два етапи:

- *перший етап реформи* був реалізований відповідно до Закону «Про територіальне самоврядування» від 8 березня 1990 року, що стосувався основного рівня місцевого самоврядування – гміни;
- *другий етап реформи* відбувся у 1999 році, коли було змінено структуру інших органів місцевого самоврядування, що сприяло створенню ефективної системи державного управління та оптимальному функціонуванню органів самоврядування.

Завдяки реформуванню органів місцевого самоврядування на рівні гмін і прозорості процесів змін, стало можливим продовження реформ. Між першим і другим етапом було подано багато проектів щодо регіонального розподілу. Сеймом були ухвалені три закони, які визначили основні принципи організації територіальної влади:

- «Про самоврядування повіту»;
- «Про самоврядування воєводства»;
- «Про урядову адміністрацію у воєводстві»;

Зміст цих законів відповідав головним принципам реформи та Конституції, і вони сформували новий територіальний поділ, що включає три рівні:

- 1) гміна (основний рівень),
- 2) повіт (місцевий рівень, що складається з кількох гмін),
- 3) воєводство (регіональний рівень, що об'єднує кілька повітів).

Згідно з принципами реформи, кожен рівень територіального поділу є одночасно одиницею місцевого самоврядування з відповідними повноваженнями. При цьому ці рівні самоврядування є рівноправними і не підпорядковуються один одному, а їх завдання різняться.

В результаті цієї реформи було змінено основний принцип організації польського суспільства: місцеве самоврядування тепер організовує людей за місцем їхнього проживання, а не за місцем роботи.

2.2. Організаційно-правові особливості функціонування місцевих органів влади у Польщі

Досліджуючи питання організаційно-правових основ функціонування місцевих органів влади у сучасній Польщі, розглянемо їх структурованість та функціональність.

Отже, згідно з частиною 1 статті 164 Конституції Республіки Польща, *основною (базовою) одиницею територіального самоврядування є гміна*. Гміна має статус юридичної особи та володіє власними та додатковими доходами, які включають субвенції. Вона також має право власності на комунальне майно. Захист її самостійності здійснюється через судовий порядок [8, с. 93].

Станом на 1 січня 2024 року адміністративний поділ Польщі включає:

- 16 воєводств;
- 314 повітів і 66 міст з повітовими правами;
- 2477 гмін (у тому числі 302 міських, 711 місько-сільських і 1464 сільських) [9, с. 59].

Відповідні нормативно-правові акти, зокрема Закон «Про місцеве самоврядування гмінне» (від 8 березня 1990 р.), детально регулюють функціонування гмін, їх органи влади та повноваження.

У контексті децентралізації та розвитку територіального самоврядування в Польщі гміна виконує важливі адміністративні функції, починаючи від управління освітою та комунальними послугами до забезпечення охорони здоров'я та громадського порядку. Далі представлена таблиця 2.4 структурує основні аспекти функціонування гмін, їх органи та повноваження.

Таблиця 2.4

Організаційно-функціональні засади роботи гмін у Польщі

Аспекти функціонування гмін	Опис
Органи влади в гміні	1. Представницький орган – рада гміни, 2. Виконавчий орган – правління (включає вйта, бурмістра або президента).
Повноваження ради гміни	1. Ухвалення бюджету. 2. Розробка програм розвитку. 3. Розпорядження майном.
Прямі вибори	З 2002 року введені прямі вибори голів виконавчих органів: 1. Вйт (сільські гміни) 2. Бурмістр (міські та сільсько-міські) 3. Президент (великі міста).
Допоміжні одиниці управління	Гміни можуть утворювати солецтва, селища та райони.
Кількість населених пунктів у гміні	В середньому гміна включає 10-11 населених пунктів, що об'єднують від 7 до 8 тисяч жителів.
Основні обов'язки гміни	1. Міське господарство, 2. Освіта, 3. Культура, 4. Комунальні послуги, 5. Охорона здоров'я, 6. Громадський порядок, 7. Інші публічні справи.
Власні повноваження гміни	1. Власні повноваження визначені у 20 пунктах, перелік завдань є невичерпним згідно з ст. 7 Закону «Про місцеве самоврядування гмінне».
Делеговані повноваження	Завдання, що доручені з області урядовою адміністрацією.
Принципи гміни	Гміна має достатню самостійність у вирішенні місцевих справ, що є проявом принципу децентралізації.

Отже, введення в дію Закону «Про територіальне самоуправління» в 1990 році відновило функціонування гмін, представницькі органи яких обиралися їх

жителями шляхом загальних виборів. Це стало важливою частиною процесу децентралізації, що передбачало реальну передачу повноважень від центральної влади до місцевих органів. Законодавчі норми місцевого територіального самоврядування на рівні громади, закріплені в Європейській хартії місцевого самоврядування, були включені до цього закону, хоча польський парламент офіційно ратифікував Хартію лише в 1993 році [24, с. 95].

Гмінам як базовій одиниці територіального самоврядування можливе здійснення значної частини публічних справ на місцевому рівні, що сприяє розвитку демократичних процесів та підвищенню ефективності муніципального управління.

Згідно з Законом «Про місцеве самоврядування гмінне» (ст. 7), гміни мають значну самостійність у вирішенні місцевих питань. Це дозволяє їм адаптувати свої повноваження до конкретних потреб громад, що є основою для їхнього ефективного функціонування. Закріплення невичерпного переліку завдань гмін дає їм можливість більш гнучко реагувати на зміни в місцевих потребах.

Гміни мають як власні, так і делеговані повноваження. Власні повноваження дозволяють здійснювати місцеве управління, тоді як делеговані повноваження визначаються органами виконавчої влади та передаються для виконання на місцевий рівень.

З 2002 року введено систему прямих виборів для голів гмін. Гміна здійснює всі місцеві функції, які не входять до компетенції інших органів, такі як територіальне управління, комунальне господарство, соціальна допомога, початкова освіта, охорона здоров'я та інші [9, с. 59].

Законодавчі акти, зокрема «Про місцеве самоврядування гмінне», передбачають чітку організаційну структуру гмін, що включає як представницькі, так і виконавчі органи. Введення прямих виборів керівників виконавчих органів (війтів, бурмістрів, президентів) зміцнює демократичний контроль на місцевому рівні.

Відповідно до статей 11 та 15 Закону «Про самоврядування гмін», керівним та контрольним органом гміни є рада гміни, склад якої обирається на загальних, рівних та таємних виборах терміном на 4 роки.

Рада гміни формує правління – орган виконавчої влади в гміні (ст. 28 Закону).

Гміни в Польщі поділяються за чисельністю населення на сільські, сільсько-міські та міські. Головою сільської гміни є вїйт, сільсько-міської – бурмістр, а міської з населенням понад 200 тисяч – президент.

Вїйт обирається через прямі таємні вибори на 4 роки. Він не може бути депутатом, послом, сенатором, воєводою, працівником управління гміни чи урядової адміністрації, а також не може вести комерційну діяльність, окрім сільського господарства. Вїйт також може бути відкликаний від виконання своїх обов'язків, зокрема через тривалу хворобу.

Представницьким органом гміни є рада гміни, кількість членів якої залежить від чисельності населення. Так, 15 членів ради – в гмінах до 20000 жителів, 21 член ради – до 50000 жителів, 23 члени ради – до 100000 жителів, 25 членів ради – до 200000 жителів і по 3 члени ради на кожних 100000 жителів, але не більше ніж 45 [7, с. 80].

Цей розподіл ґрунтується на принципі пропорційності, що забезпечує адекватне представництво населення в органах самоврядування. Повноваження ради гміни охоплюють всі питання, що стосуються її території, за винятком випадків, коли це не передбачено іншими законами. Відповідні повноваження регламентуються статтею 18 Закону «Про місцеве самоврядування гмінне».

Відповідно до реформ, гміни, повіти та воєводства є рівноправними одиницями самоврядування, які виконують різні функції, але мають однакові права. Це сприяє збереженню балансу між різними рівнями влади і забезпечує ефективне управління на всіх територіальних рівнях.

Важливим результатом реформи є поступова децентралізація влади, що дозволяє місцевим органам влади безпосередньо реагувати на потреби своїх громад і забезпечувати високий рівень послуг. Це є важливим елементом

розвитку демократичного суспільства та економічного зростання на місцевому рівні.

Наступним рівнем місцевого самоврядування в Польщі є повіт.

На початковій стадії адміністративних реформ у Польщі не було передбачено існування повітів. Проте їх створення та впровадження в систему місцевого самоврядування допомогло подолати функціональний розрив між гмінами та воєводствами та ефективно структурувати систему органів місцевого самоврядування на території країни.

Повіт відповідає за вирішення завдань на надмуніципальному рівні, таких як: боротьба з безробіттям, забезпечення громадського порядку, протипожежна безпека, середня освіта, захист прав споживачів, охорона здоров'я через спеціалізовані медичні установи, будівництво та утримання міжгмінних доріг, управління водоканалом, контроль за використанням природних ресурсів, здійснення інспекції навколишнього середовища та санітарної інспекції, реєстрацію транспортних засобів та видачу посвідчень водіїв, інше.

Крім того, повіт здійснює координацію п'яти основних контрольних функцій, які виконуються іншими службами, що підпорядковуються голові адміністрації повіту. Це включає: поліцію, пожежну службу, санітарно-епідеміологічну інспекцію, ветеринарну інспекцію та інспекцію ветеринарного нагляду.

Повітам можуть делегуватись повноваження воєводств у тих питаннях, що можуть бути вирішені на місці. Повіт має окремий бюджет, і його доходи не залежать від доходів гмін. Однак повіт не здійснює нагляд за діяльністю гмін, не має права втручатися в їхні фінансові справи чи забирати їхні повноваження.

Як і в гмінах, на рівні повіту обирається рада повіту, яка приймає важливі рішення та здійснює контроль. Рада повіту, у свою чергу, обирає правління повіту – виконавчий орган, що очолюється старостою.

Повіти поділяються на сільські та міські, причому міста на правах повіту – це міста, де проживають більше 100 тисяч осіб (середня чисельність міста на правах повіту складає близько 190 тисяч). Усього в Польщі є 380 повітів, з яких 66 міст мають статус повіту [9, с. 59].

До складу сільських повітів входять кілька гмін, тоді як до складу міських повітів – великі міста, що є аналогом «міст обласного значення» в Україні. У міських повітах управління здійснюють міські ради, а також бурмістр або президент міста, якщо чисельність населення перевищує 100 тисяч осіб. Виконавчим органом, який підпорядковується бурмістру чи президенту, є міське відомство, що може бути ратушею або магістратом.

Адміністративна реформа суттєво змінила адміністративний апарат та адміністративний поділ Польщі. Оскільки Польща є унітарною державою, законодавство закріплює за воєводствами самостійність і власну юрисдикцію, визначаючи їх як одиниці місцевого самоврядування [8, с. 94].

Воєводство є найбільшою одиницею територіального самоврядування сучасної Польщі. В результаті адміністративної реформи їх кількість значно скоротилася з 49 до 16. Ці воєводства відповідають регіональній класифікації NUTS-2 Європейського Союзу [9, с. 59].

Управління воєводством здійснюється двома окремими структурами:

- маршалком воєводства, який є виконавчим органом регіонального самоврядування;
- воєводою, що є головою урядової адміністрації.

Над органами гміни, повіту та воєводства здійснюють нагляд воєвода та Голова Ради Міністрів, а контроль за фінансами виконують регіональні рахункові палати. Вища освіта, охорона довкілля та загальна регіональна політика залишаються в компетенції державної адміністрації [8, с. 94; 13].

На рівні воєводства діють як органи місцевого самоврядування, так і державні адміністративні структури, очолювані воєводою. Таким чином, воєводство поєднує елементи місцевого самоврядування та державної адміністрації. Органом місцевого самоврядування на рівні воєводства є сеймик, члени якого обираються на прямих виборах. Вибори на цей пост проходять кожні чотири роки. Кількість членів сеймику визначається залежно від чисельності населення в конкретному воєводстві. Виконавчим органом сеймику є управління, яке очолює маршалок воєводства, обраний серед радників сеймику [5, с. 32].

Головними завданнями органів місцевого самоврядування на рівні воєводства є розробка політики розвитку регіону, а також участь у виконанні завдань, що стосуються держави в цілому. Одним із основних аспектів є укладання контрактів між урядом і воєводствами, що дає можливість фінансувати регіональні бюджети та реалізовувати важливі для регіону ініціативи [5, с. 32].

Серед інших нормативно-правових інструментів, що врегульовують адміністрування сучасної Польщі слід назвати також і наступні законодавчі акти: Закон Польщі «Про організацію виборів до рад гмін», Закон Польщі «Про розподіл завдань і повноважень між органами гмін і органами державної адміністрації», Закон Польщі «Про доходи гмін». Дані нормативно-правові акти стали поштовхом для внесення змін до Конституції Республіки Польща.

Також, у 1999 році був прийнятий «Закон про державну службу», який закріпив етичні стандарти для державних службовців і врегулював питання, пов'язані з вакансіями, кваліфікаційними іспитами та конкурсами на керівні посади. Цей закон став основою для створення нових стандартів у сфері публічного управління в Польщі. Цікаво, що цей польський закон став основою для аналогічного законодавства в Україні, де реформа державної служби в значній мірі черпала досвід Польщі [29, с. 93].

Варто відзначити, що програма «Приязна адміністрація», започаткована в Польщі з 2000 року, зіграла важливу роль у створенні позитивного іміджу польської цивільної служби. Вона акцентує увагу на створенні відносин довіри між органами влади та громадянами, розглядаючи останніх як «клієнтів» державної адміністрації. Принципи цієї програми включають чітке визначення завдань для кожного державного службовця, спрямовані на підвищення якості публічних послуг, а також на активне залучення громадськості до створення приязної адміністрації, що значно покращує імідж органів влади в очах громадян [24, с. 93].

Завдяки таким реформам Польща змогла створити ефективну та гнучку систему публічного управління, що значно вплинуло на зміцнення демократичних процесів і забезпечення стабільності в державі.

Висновки до Розділу 2

Розділ 2 присвячено аналізу політико-правових аспектів функціонування місцевого самоврядування в Польщі, що є важливим етапом у розвитку демократичних інститутів цієї країни.

Польща пройшла значний шлях у розвитку місцевого самоврядування, зокрема після відновлення незалежності у 1918 році. Важливим етапом стало прийняття Конституції 1921 року, яка заклала основи децентралізації влади, хоча подальші політичні зміни, зокрема під час правління режиму «санації», обмежили автономію місцевих органів влади. Зміни, запроваджені Конституцією 1935 року, поступово зменшили роль місцевого самоврядування, підкоривши його державному контролю.

Реформа місцевого самоврядування, здійснена в 90-х роках XX століття, стала важливим етапом розвитку польського публічного управління. Вона передбачала триступеневу структуру адміністративного поділу (гміна, повіт, воєводство), що сприяло ефективнішому управлінню та посиленню фінансової автономії місцевих органів влади. Зміна територіального устрою та децентралізація функцій державної адміністрації дозволили значно покращити ефективність управління на місцях.

Незважаючи на політичну поляризацію, ідея децентралізації публічної влади і важливість місцевого самоврядування була підтримана майже всіма політичними силами в Польщі на початку XX століття. Однак зміни в політичній ситуації та впровадження авторитарних тенденцій під час правління Пілсудського значно обмежили можливості місцевих органів самоврядування.

Після прийняття Конституції 1997 року Польща зробила важливий крок у зміцненні місцевого самоврядування, підтвердивши необхідність децентралізації публічного управління. Основним кроком стало запровадження нових законів, що визначили правила функціонування органів місцевого самоврядування на всіх рівнях – від гмін до воєводств. Реформи також включали зміни в організації фінансування та збільшення автономії місцевих органів влади.

Адміністративна реформа в Польщі була реалізована в два етапи: на першому етапі (1990 рік) було зміцнено місцеві управлінські структури на рівні гмін, на другому етапі (1999 рік) було змінено структуру інших органів місцевого самоврядування. Цей підхід дозволив створити ефективну систему управління, де місцеві органи влади отримали більшу автономію і здатність краще реагувати на потреби своїх громад.

Реформа базувалась на принципах субсидіарності, ефективності, прозорості, відкритості, підзвітності та гнучкості. Вона забезпечила кроки до децентралізації, що дозволили органам місцевого самоврядування здійснювати більш ефективне управління на місцевому рівні, зокрема через зміни в бюджетному фінансуванні та новий розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування та державної адміністрації.

Згідно з частиною 1 статті 164 Конституції Республіки Польща, основною одиницею територіального самоврядування є гміна, що має статус юридичної особи та здійснює управління на місцевому рівні. Гміна володіє власними та додатковими доходами, включаючи субвенції, а також має право власності на комунальне майно. Захист її самостійності здійснюється через судовий порядок.

На 1 січня 2024 року адміністративний поділ Польщі включає 16 воєводств, 314 повітів та 66 міст з повітовими правами, а також 2477 гмін.

З введенням реформи територіального самоврядування в 1990 році, Польща суттєво посилила свою систему децентралізації, надаючи місцевим органам влади більшу самостійність і можливість впливати на управлінські рішення. Це стало важливою частиною демократизації і стабільності в державі.

Особливо важливим є й той факт, що з розподілом повноважень між гмінами, повітами та воєводствами Польща змогла створити чітку й ефективну систему місцевого самоврядування, де кожен рівень влади відповідає за конкретні функції, а координація між ними забезпечує ефективне управління на всіх рівнях.

Розділ 3.

Роль, значення та перспективи розвитку польської моделі місцевого самоврядування

3.1 Роль та значення польського досвіду для української практики реформування системи місцевого самоврядування

Україна, перебуваючи в процесі демократичного транзиту, відповідно, стикається з необхідністю пошуку оптимальної політичної моделі, яка б відповідала її національним та історичним особливостям, а також забезпечувала стабільність і ефективність державного управління.

Досвід Польщі у здійсненні реформи децентралізації є надзвичайно цінним для України, особливо в контексті її поточної ситуації. Польща в 90-х роках XX століття успішно провела адміністративну реформу, яка стала одним із основних етапів перетворення країни на стабільну демократичну державу. Водночас Україна, що перебуває в процесі трансформації, може отримати багато уроків із цього досвіду, зокрема в контексті розширення прав місцевого самоврядування та зміцнення демократичних інститутів [19, с. 4].

Проведенні дослідження визначили той факт, що адміністративна реформа в Польщі була спрямована на перерозподіл повноважень між центральною та місцевою владою. У результаті цієї реформи органи місцевого самоврядування отримали значно більші повноваження та ресурси для ефективного управління територіями, що дозволило більш оперативно реагувати на потреби місцевих громад та покращити якість життя на місцях. Ця реформа сприяла децентралізації влади і створенню більш ефективної, адаптованої до місцевих умов системи управління.

Основними результатами трансформаційних реформ у Польщі стали:

1. *Покращення управлінських механізмів:* розширення прав місцевих органів самоврядування дало можливість краще координувати вирішення

проблем на місцях, зокрема у таких сферах, як освіта, охорона здоров'я, транспорт, екологія.

2. *Стимулювання розвитку місцевої демократії*: зміни дозволили громадянам бути більш залученими до управлінських процесів, а також впливати на ухвалення рішень через вибори на місцевому рівні.

3. Створення держави нового типу: Польща перетворилася на державу, що служить своїм громадянам, де центральна влада дбає не тільки про стратегічні національні питання, але й про інтереси місцевих громад. Це також дозволяє громадянському суспільству формувати й контролювати органи влади на всіх її рівнях.

Про ефективність реформи децентралізації влади в Польщі свідчить той факт, що на даний момент Польща – прогресивна держава, яку не зупинила навіть криза у 2008 р. Зазначимо, що з 2008 р. і до 2013 р. в економіці Польщі зросли такі показники: ВВП на 20%; національний дохід на душу населення – \$5,4 тис.; середня зарплата зросла з \$840 до \$1,1 тис [30, с. 204].

Хоч Україна розташована у більш вигідному географічному положенні, Польща з 1991 р. не тільки є членом НАТО і ЄС, а також зайняла високе місце поруч з іншими могутніми державами [30, с. 204]. Цей досвід є надзвичайно корисним для України, адже в умовах війни та територіальних змін, які супроводжують процеси відновлення та розвитку, децентралізація може стати важливим елементом стабільності. Важливо, щоб в Україні також проводилася реформа місцевого самоврядування, яка б розширила повноваження місцевих органів, посилила їхню фінансову спроможність і забезпечила прямий зв'язок з громадянами для вирішення повсякденних питань.

Цей процес може бути корисним не лише для розвитку ефективних адміністративних структур, але й для забезпечення демократичної легітимності, підвищення довіри громадян до органів влади та сприяння розвитку активного громадянського суспільства. Адже, як показує досвід Польщі, успішна децентралізація веде до створення більш прозорої і підзвітної системи управління, де кожен мешканець може активно брати участь у процесах управління та контролювати дії органів влади на місцевому рівні.

Аналізуючи наукові доробки експертів обох країн, нами сформована таблиця 3.1, що відображає порівняння реформи децентралізації в Україні та Польщі з точки зору публічних осіб. Відповідно, було виділено основні пункти, висловлені польськими лідерами та дипломатами щодо співвідношення даних процесів, серед таких:

- Є. Стемпень, колишній голова Конституційного суду Польщі;
- Я. Пекло, посол Польщі в Україні.

Таблиця 3.1

Порівняльні характеристики адміністративного реформування в Україні та
Польщі

Параметр	Польща	Україна
<i>Інформаційна кампанія</i>	Початковий спротив від керівництва Держтелерадіо, протести проти територіальної реформи.	Подібний спротив на місцях, але також необхідність інформаційно-пояснювальної роботи серед громадян.
<i>Реалізація реформи</i>	Успішна реформа завдяки швидкості та комплексності. Політики прагнули до незворотних змін.	Прогресивна реформа, але її впровадження ускладнюється через опір на місцях та відсутність єдиного бачення.
<i>Роль місцевих громад</i>	Місцеві громади стали господарями своїх територій, отримали права на майно та місцеві податки.	Місцеві громади поступово отримують більші повноваження, але процес розподілу ресурсів триває.
<i>Залучення коштів</i>	Польща не очікувала коштів із Заходу до реформування, акцент на самоврядуванні.	В Україні є очікування, що гроші з Заходу допоможуть у проведенні реформи, хоча самоврядування є важливішим.
<i>Антикорупційний аспект</i>	Децентралізація допомогла зменшити корупцію, адже контроль за податковими коштами здійснюється на місцях.	В Україні реформа децентралізації може бути важливим кроком для боротьби з корупцією, але потребує підтримки НАБУ та САП.
<i>Необхідність укрупнення громад</i>	Не потрібно укрупнювати територіальні громади, головним є забезпечення ресурсами та повноваженнями.	В Україні відбувається процес укрупнення громад, щоб забезпечити їхню життєздатність і ресурсну базу.
<i>Підтримка з боку міжнародних партнерів</i>	Польща підтримує Україну на шляху децентралізації, особливо через послів та міжнародні організації.	Україна отримує підтримку від міжнародних партнерів, зокрема ЄС та США, для реформ, але необхідно врахувати внутрішні особливості.
<i>Найбільший успіх реформи</i>	Створення сильних економічних структур, перехід до західних демократій, зміцнення місцевого самоврядування.	Потенціал створення сильних економічних структур через ефективне місцеве самоврядування та контроль за ресурсами.

сформовано автором на основі даних джерела [30, с. 205-206]

Обидві країни поділяють подібну мету щодо зміцнення місцевого самоврядування та боротьби з корупцією, однак Польща досягла значних результатів завдяки швидкості і комплексності реформи. Україна ж, намагаючись застосувати подібний досвід, стикається з певними викликами, зокрема на етапі укрупнення громад і забезпечення фінансових ресурсів для реформ. Важливим є також урок з Польщі щодо того, що децентралізація має базуватися не на «ідеальній моделі», а на реальних змінах, які потрібно здійснювати якомога швидше, не чекаючи ідеальних умов.

На відміну від Польщі, в Україні місцеве самоврядування залишається під суворим контролем виконавчої влади, де члени територіальних громад не мають значущої ролі в муніципальному управлінні. Важливе втручання з боку державної влади спостерігається як пряме, так і непряме в політичних, фінансових та адміністративних сферах діяльності місцевих органів влади. Попри численні спроби удосконалити систему місцевого самоврядування для більш ефективного вирішення місцевих питань, таких як надання публічних послуг, які мають бути доступними та високоякісними, результати були незадовільними. Ці зміни, хоча й містили певні поправки до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», не призвели до суттєвих покращень. Для досягнення бажаних результатів реформування місцевої влади, на нашу думку, необхідний комплексний підхід, який передбачає прийняття нової редакції Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», що відповідає б сучасним міжнародним вимогам і нормам Європейської хартії місцевого самоврядування [7, с. 81].

Згідно з підходом В. Грорової, яка поділяє думку провідних вчених, таких як Ю. Тодик, В. Яворський, В. Авер'янов, О. Батанов, Ю. Баулін та інших, побудова ефективної системи місцевого самоврядування в Україні неможлива без формування активної громадянської позиції серед населення. Важливо трансформувати громадян із простого населення на конкретній території в об'єднану спільноту з спільними інтересами, яка здатна мобілізувати свої ресурси для досягнення загальних цілей розвитку громади [7, с. 81].

У 2014 році в Україні була розроблена нова Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, що була затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів у квітні цього ж року [26], головними завданнями якої є забезпечення доступності та якості публічних послуг. Дана Концепція передбачала приведення адміністративно-територіального устрою країни у відповідність до європейських стандартів, включаючи польський досвід. Відповідно до цієї концепції, базовий рівень адміністративно-територіального устрою мають складати громади (що є аналогом польських гмін), районний рівень – райони (польські повіти), а регіональний – Автономна Республіка Крим, області, а також міста Київ і Севастополь [8, с. 94]. Цей підхід також відображено у проектах змін до Конституції України, що були подані в 2015 і 2019 роках, з метою підтримки децентралізації.

Як зазначає В. Грובה [7, с. 81], метою Концепції визначено:

- досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та виконавчої влади;
- визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності цих органів;
- сприяння належній якості публічних послуг, що надаються громадянам;
- забезпечення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування їх повноважень, як власних, так і делегованих.

Згідно зі згаданою Концепцією [26], запропоновано впровадити трирівневу систему адміністративно-територіального устрою: регіони, райони та громади, що частково нагадує систему місцевого самоврядування Польщі, розглянуту вище.

Отже, у порівняльно-правовому плані українська і польська моделі місцевого самоврядування значною мірою є ідентичними. Вони обидві базуються на принципах поєднання централізації та децентралізації, основою територіальної організації влади є інститут місцевого самоврядування. Крім

того, системи адміністративно-територіального устрою України та Польщі є трирівневими. Втім базовий рівень місцевого самоврядування різниться: в Україні таким є населений пункт (село, селище, місто), тоді як у Польщі – гміна як особлива просторова одиниця, що включає в себе кілька населених пунктів і територію між ними [8, с. 94].

У Польщі адміністративно-територіальна реформа на рівні гмін проводилась примусово, що значно відрізняється від України, де процес об'єднання територіальних громад (ОТГ) відбувається на добровільних засадах, відповідно до Закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Така добровільність значно ускладнює процес і уповільнює реалізацію реформи. Обидві країни зіткнулися з політизацією цього процесу, що призвело до його гальмування. У Польщі реформа була відкладена на чотири роки, в Україні ж ситуація ускладнюється також тим, що внесення змін до Конституції України в частині децентралізації у 2020-2022 роках блокувалася питаннями особливостей місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей, а тепер – умовами та наслідками війни.

У Польщі успішне впровадження реформи децентралізації значною мірою стало можливим завдяки єдиному координаційному органу, своєрідному «штабу реформ», який об'єднував представників парламенту, уряду, експертів та неурядових організацій. В Україні ж існує низка різних центрів управління реформами, які часто не взаємодіють належним чином, що призводить до недостатньої координації та ефективності у процесі реформування.

Польща неодноразово підтримувала Україну в рамках різних програм, зокрема через співфінансування міжнародної технічної допомоги. Наприклад, «Програма співробітництва розвитку» Міністерства закордонних справ Польщі на 2016-2020 роки включала підтримку України в сфері децентралізації та реформування влади на регіональному рівні. Фонд міжнародної солідарності, який координує реалізацію цих програм, має представництво в Києві і діє на підставі Меморандуму про співпрацю між Польщею та Україною, підписаного 17 грудня 2014 року [8, с. 95].

Справедливою є думка, що в Україні децентралізація часто виглядає як «віртуальний обман», що маскує реальні проблеми: влада створює ілюзію значних реформ, однак на місцях відбулася лише зміна адміністративно-територіального устрою, при цьому централізація фінансів посилилася, що значно обмежує фінансову автономію місцевих органів. У цьому контексті важливо зазначити, що навіть коли реформа змінює структуру, фінансові механізми залишаються неадаптованими до нових умов, що значно гальмує процес децентралізації та перешкоджає її ефективності.

Для створення ефективної моделі муніципальної влади в Україні, яка відповідатиме європейським стандартам, необхідно реалізувати низку важливих кроків:

1. Проведення реформи адміністративно-територіального устрою, зокрема в частині місцевого самоврядування, як за функціональними, так і за процедурними аспектами. Реформа повинна включати чітке визначення повноважень на різних рівнях управління, що дозволить унормувати статус адміністративно-територіальних одиниць та встановити критерії їх виокремлення в чинному законодавстві.

2. Розширення повноважень виконавчих органів місцевого самоврядування.

3. Продовження децентралізації, зокрема в частині формування матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування в Україні, що дозволить забезпечити справедливий розподіл фінансових ресурсів з урахуванням потреб органів місцевого самоврядування.

4. Покращення системи місцевих податків і створення муніципальних фінансово-кредитних установ, що дозволить використовувати позикові механізми.

5. Введення місцевих цінних паперів та системи комунального кредитування, що стане джерелом фінансування інвестиційних програм.

Як зазначають О. Рудницька та А. Тичина [28, с. 77], цитуючи А. Лелеченко, дані кроки допоможуть забезпечити стабільний розвиток місцевого самоврядування в Україні та адаптувати його до європейських практик.

Отже, досвід Польщі показує, що для ефективного державного управління необхідна децентралізація влади. Україна повинна враховувати цей досвід, проте це не означає, що країна повинна беззастережно копіювати польську модель. Реформи слід адаптувати відповідно до українських традицій та історичних особливостей, а також брати до уваги ті помилки, які були допущені польським урядом, зокрема, в питаннях фінансової основи місцевого самоврядування.

Окремо варто зазначити, що система місцевого самоврядування в Польщі базується на принципі доповнення, а не поглинання. Це означає, що кожен рівень місцевого самоврядування виконує свої унікальні функції, має чітко визначену територію та відповідальність. Така організація дозволяє уникати дублювання завдань і забезпечує чітку взаємодію між різними рівнями влади, що є важливим аспектом для ефективного функціонування місцевих органів управління.

3.2. Перспективи розвитку системи місцевого самоврядування в сучасній Польщі

Адміністративна реформа в Польщі, здійснена в 90-х роках XX століття, стала ключовим етапом у розвитку місцевого самоврядування та регіонального управління країни. Її впровадження мало на меті вирішення ряду актуальних проблем, пов'язаних із централізованою системою влади, економічним дисбалансом між регіонами та недосконалими механізмами фінансування. Враховуючи значну роль цієї реформи для подальшого розвитку польської держави, важливо не лише оцінити позитивні результати, а й визначити ті недоліки, що стали на заваді повного її успіху.

Поглиблений аналіз польської адміністративної реформи дозволяє виокремити як сильні, так і слабкі сторони, що мають важливе значення для формування подальших напрямів розвитку місцевого самоврядування (табл. 3.2). Оцінка досягнень та проблем реформи дає можливість виявити ключові аспекти, на яких варто зосередити увагу в процесі модернізації

адміністративної системи та підвищення ефективності місцевих органів влади. Тому, порівняльний аналіз польської моделі децентралізації, що базується на конкретних даних та висновках авторитетних дослідників, може стати цінним орієнтиром для пошуку оптимальних рішень для України та інших країн, що перебувають на шляху децентралізаційних перетворень.

Таблиця 3.2

Основні позитивні та негативні аспекти польської адміністративної реформи

Автор, джерело	Сильні сторони реформи	Слабкі сторони реформи
Л. Гудзь, [8, с. 94]	1. Підвищення ефективності місцевих органів самоврядування: органи місцевого самоврядування отримали більше повноважень у питаннях інвестицій та планування розвитку.	1. Фінансова залежність: більшість гмін, повітів і воєводств залишалися залежними від державних субвенцій і трансферів, що обмежувало їх фінансову незалежність.
Л. Гудзь, [8, с. 94]	2. Поліпшення якості соціальних послуг: підвищення якості послуг для населення, зменшення нецільового використання коштів.	2. Соціально-економічне відставання: відсутність вирішення соціально-економічного дисбалансу між воєводствами, зокрема між багатими і бідними регіонами.
О. Трач, [30, с. 205]	3. Залучення місцевих органів до управління фінансами: гміни стали юридичними суб'єктами, що дозволило їм захищати свої інтереси в судах та відстоювати фінансові права.	3. Недостатній розвиток фінансової децентралізації: не вдалося повністю реалізувати фінансову децентралізацію, що ускладнило діяльність місцевих і регіональних органів влади.
Л. Гудзь, [8, с. 94]; В. Нестерович, [23, с. 172];	4. Зміни в управлінських процесах: значне покращення управління завдяки кваліфікаційним тренінгам і сертифікації систем управління якістю.	4. Недоліки в адміністративних процесах: виявлено проблеми в організації адміністративних процесів, включаючи повільність і неефективність на місцях.
В. Нестерович, [23, с. 172]; В. Грובה, [7, с. 80-81]	5. Співпраця між регіонами: успішне створення вільних економічних зон і співпраця між регіонами для розвитку економічних ініціатив.	5. Подвійне підпорядкування: проблеми з дуалістичним підпорядкуванням у деяких регіонах (наприклад, з поліцією), що ускладнювало взаємодію місцевої адміністрації з центральною.

сформовано автором на основі даних джерела [7, с. 80-81; 8, с. 94; 23, с. 172; 30, с. 205]

Визначені основні позитивні та негативні аспекти польської адміністративної реформи, вважаємо, дають підстави розглядати шляхи розвитку системи місцевого самоврядування сучасної Польщі.

Як зазначає Узун Ю. у своїй роботі «Чинник концепції «Європа регіонів» в процесах децентралізації в Україні» [31, с. 170], Польща продовжує

вдосконалювати та зміцнювати окремі аспекти децентралізації, зокрема звертаючи увагу на подолання труднощів і недоліків, які виникли на першому етапі реформи. Зокрема, проблема формування ефективної системи місцевих податків та фінансової незалежності на всіх рівнях залишається однією з основних. Важливими є також питання покращення якості публічних послуг, наданих органами місцевої адміністрації. Ці проблеми, як справедливо відзначає автор, не є унікальними лише для Польщі: Україна стикається з подібними викликами в процесі децентралізації. У доробках М. Лахижи та М. Шкурін [16, с. 170] розкриваючи детально роль місцевого самоврядування у здійсненні публічного управління в сучасній Польщі, яка суттєво зростає завдяки реформам децентралізації, зазначається, що процеси європеїзації, розвитку партисипативної демократії та акцент на забезпечення якісних адміністративних послуг є основними чинниками, що сприяють цьому зростанню. Реформи децентралізації дозволяють посилити демократичні процеси в країні. Перспективою розвитку місцевого самоврядування є удосконалення форм взаємодії між органами влади різних рівнів. У цьому контексті важливим є вироблення більш гнучких форм взаємодії, що дозволяють органам місцевого самоврядування швидше реагувати на потреби місцевих громад, а також оптимізувати процес надання адміністративних послуг. Одним із ключових напрямків є підтримка міжсекторного співробітництва, що дозволяє не тільки покращити якість послуг, але й забезпечити ефективне використання ресурсів.

Отже, система місцевого самоврядування в Польщі вже пройшла через значну трансформацію, однак попереду ще багато викликів та перспектив, які визначатимуть напрямки її подальшого розвитку. Враховуючи реалії сучасного польського суспільства та європейські тенденції, можна виділити кілька основних перспектив для розвитку цієї системи.

1. Зміцнення фінансової незалежності місцевих органів влади.

Попри те, що Польща досягла значних успіхів у децентралізації фінансів, проблема фінансової залежності місцевих органів влади від державних субвенцій та трансфертів залишається актуальною. У майбутньому важливим

завданням є розширення можливостей місцевих органів для самостійного фінансування через податкову децентралізацію. Це включає розробку більш гнучкої та збалансованої системи місцевих податків, яка дозволить органам місцевого самоврядування бути менш залежними від централізованих ресурсів і сприятиме більш сталому розвитку регіонів.

2. Подальша децентралізація та оптимізація адміністративних процесів.

Незважаючи на досягнення у сфері децентралізації, адміністративні процеси на місцях все ще потребують значного вдосконалення. Одним з пріоритетних напрямів є оптимізація процедур на рівні місцевих органів влади, підвищення їх ефективності, запровадження електронного урядування та цифрових технологій. Це дозволить зробити адміністративні процеси більш прозорими, швидкими та зручними для громадян. Важливе також, покращення управлінських компетенцій місцевих службовців через постійне навчання та підвищення кваліфікації.

3. Розвиток партисипативної демократії та громадянської активності.

Підвищення рівня участі громадян у процесах прийняття рішень є однією з ключових перспектив розвитку місцевого самоврядування. Польща вже успішно застосовує практики партисипативного бюджетування та громадських обговорень, і цей напрямок слід продовжувати розвивати. Важливо забезпечити ефективну взаємодію між органами місцевого самоврядування та громадянами через створення майданчиків для консультацій, участь у розробці місцевих стратегій та програм. Завдяки цьому зростає не лише ефективність управлінських рішень, але й рівень довіри громадян до органів влади.

4. Підтримка міжрегіонального співробітництва та інтеграція з європейськими практиками.

У рамках розвитку місцевого самоврядування в Польщі важливо сприяти зміцненню співпраці між різними регіонами. Таке міжрегіональне співробітництво може включати створення спільних економічних зон, обмін досвідом у вирішенні соціальних проблем та співпрацю в інфраструктурних проектах. Польща повинна продовжити інтеграцію своїх місцевих органів влади з європейськими структурами, вдосконалюючи нормативно-правову базу,

що відповідає вимогам Європейського Союзу. Це дозволить не лише поліпшити якість управління на місцях, а й підвищити рівень інвестицій та економічної співпраці на регіональному рівні.

5. Зменшення соціально-економічного дисбалансу між регіонами.

Важливою перспективою є подолання соціально-економічного розриву між багатими та бідними регіонами. Польща стикається з проблемою нерівномірного розвитку між окремими воєводствами, що негативно впливає на соціальну стабільність та економічну інтеграцію. У цьому контексті уряд повинен розробити політику вирівнювання можливостей для економічного та соціального розвитку всіх регіонів. Це можна досягти через реалізацію національних і європейських проектів, які спрямовані на розвиток інфраструктури, підтримку малих і середніх підприємств, а також створення робочих місць у слаборозвинутих регіонах.

6. Інноваційні фінансові механізми для розвитку місцевого самоврядування.

Ще однією перспективою розвитку польської системи місцевого самоврядування є впровадження нових фінансових механізмів, таких як муніципальні цінні папери та комунальне кредитування. Це дозволить місцевим органам влади залучати додаткові ресурси для фінансування інфраструктурних та соціальних проектів, що є надзвичайно важливим для сталого розвитку на місцевому рівні. Зокрема, розвиток механізмів залучення приватних інвестицій може стати важливим інструментом для стимулювання економічного зростання та покращення якості життя на місцях. Усі ці перспективи є важливими складовими майбутнього розвитку системи місцевого самоврядування в Польщі. Із забезпеченням фінансової незалежності місцевих органів, оптимізацією адміністративних процесів, активним залученням громадян до управлінських процесів, міжрегіональним співробітництвом та новими фінансовими механізмами Польща зможе не лише удосконалити місцеве самоврядування, а й створити міцну основу для сталого розвитку країни в європейському контексті.

Досвід Польщі у здійсненні реформи децентралізації є надзвичайно важливим для України, оскільки він демонструє успішний перехід до стабільного та ефективного місцевого самоврядування, що забезпечує більш оперативне реагування на потреби громад. Польська модель є корисною для України, яка перебуває в процесі демократичних перетворень, в тому числі у контексті розвитку місцевого управління.

Польський досвід сприяв покращенню управлінських механізмів, розвитку місцевої демократії та створенню держави, що більше орієнтована на потреби громад. Це дозволило досягти високих економічних результатів та підвищити якість життя громадян.

Важливо зазначити, що Україна повинна адаптувати польський досвід до своїх специфічних умов. Хоча обидві країни мають схожі принципи місцевого самоврядування, існують суттєві відмінності в їх історичних та політичних контекстах, що потребує індивідуального підходу при проведенні реформ.

В Україні, на відміну від Польщі, реформа децентралізації стикається з певними труднощами, зокрема через відсутність єдиного бачення, політизацію процесу та неузгодженість між різними центрами управління реформами. Крім того, обмежена фінансова автономія місцевих органів і необхідність укрупнення громад ускладнюють ефективне впровадження реформи. Для досягнення успіху в реформах місцевого самоврядування Україні слід вдосконалити правову базу, розширити повноваження місцевих органів, забезпечити ефективний розподіл фінансових ресурсів і впровадити механізми самофінансування через місцеві податки та кредитування.

Україна отримує значну міжнародну підтримку, зокрема від Польщі та ЄС, що може полегшити процес реформи. Водночас важливо, щоб ця підтримка була спрямована на практичні аспекти, включаючи координацію між державними органами та місцевими громадами.

Польща продемонструвала важливість комплексного та швидкого впровадження реформи. Україна повинна вчитися на цих прикладах, зокрема в частині координації реформ, визначення чітких повноважень на всіх рівнях влади та створення належних фінансових умов для розвитку місцевого самоврядування. Не зважаючи на явні досягнення та слабкі сторони

трансформаційного процесу місцевого самоврядування в сучасній Польщі, варто вивчати шляхи та перспективи розвитку її системи. Серед таких у роботі названо:

1. Подальше зміцнення фінансової незалежності: проблема фінансової залежності місцевих органів влади від державних субвенцій і трансфертів залишається актуальною. Важливим напрямом для розвитку є подальше вдосконалення податкової децентралізації, що дозволить органам місцевого самоврядування забезпечити більшу фінансову автономію.

2. Оптимізація адміністративних процесів та розвиток електронного урядування: необхідність впровадження цифрових технологій залишається високо актуальною. Її мета – зменшити бюрократію, підвищити ефективність управлінських процесів і покращити доступ громадян до публічних послуг.

3. Підвищення рівня громадянської участі та партисипативної демократії: інтеграція громадян у процеси прийняття рішень через партисипативне бюджетування та громадські обговорення є важливим елементом розвитку місцевого самоврядування. Це сприятиме підвищенню довіри до органів влади та ефективності управління на місцях.

4. Міжрегіональне співробітництво та інтеграція з європейськими практиками: комунікація регіонів Польщі та інтеграція в європейські структури дозволять покращити регіональний розвиток, залучити додаткові інвестиції та сприяти сталому економічному зростанню.

5. Подолання соціально-економічного дисбалансу між регіонами: вирішення даної проблеми можливе через національні та європейські інвестиційні проекти, підтримку малого та середнього бізнесу, а також розвиток інфраструктури всіх регіонів сучасної Польщі.

6. Інноваційні фінансові механізми для розвитку місцевого самоврядування: Впровадження нових фінансових механізмів, таких як муніципальні цінні папери та комунальне кредитування, відкриває можливості для залучення додаткових ресурсів на місцевий рівень, що стане основою для розвитку інфраструктурних і соціальних проектів.

ВИСНОВКИ

Написання кваліфікаційної роботи бакалавра на тему «Політико-правові засади функціонування системи місцевого самоврядування в сучасній Польщі» дозволило визначити наступні ключові аспекти обраної проблематики, а саме:

– *місцеве самоврядування як основа демократичного розвитку*. Система місцевого самоврядування є невід’ємною частиною демократичного процесу та успішного функціонування держави. Вивчення польського досвіду показує важливість забезпечення автономії місцевих органів влади для ефективного управління на місцевому рівні;

– *історичний розвиток і реформи*. Польща пройшла важливі етапи трансформації місцевого самоврядування, від централізованого управління в період комунізму до значної децентралізації після 1989 року. Реформа 1990-х років, яка створила трирівневу структуру адміністративного поділу, суттєво посилила фінансову та управлінську автономію місцевих органів;

– *політико-правові аспекти*. Реформи в Польщі були спрямовані на децентралізацію та зміцнення правового статусу місцевих органів влади, що дозволило створити ефективну систему управління.

Відправною точкою характеристики процесів взаємодії органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування є конституційні принципи поділу влади та децентралізації, закріплені в Конституції Республіки Польща. Ці принципи є основою для визначення функціональних повноважень на різних рівнях управління, що забезпечує ефективну взаємодію між центральною та місцевою владою. Принципи поділу влади, децентралізації, функціональні повноваження органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування й комунікація між ними, конституційні гарантії автономії місцевого самоврядування, інше – все це забезпечило формування збалансованої, ефективної та автономної системи управління на місцевому рівні.

Отже, прийняття Конституції 1997 року стало важливим кроком у закріпленні принципу децентралізації в країні;

– *партнерство у державній системі сучасної Польщі*. Співпраця органів місцевого самоврядування та формування партнерських відносин між ними спрямовані на зниження витрат і постійне покращення результатів та якості адміністративних послуг. Така потреба в реформах мотивована кількома факторами: поліпшенням умов життя мешканців, максимальним використанням потенціалу людської діяльності та підприємництва, розвитком інфраструктури, покращенням доступу до муніципальних послуг і підвищенням їх якості, а також усвідомленням громадянами свого впливу на місцеву демократію та зручністю в отриманні адміністративних послуг;

– *адаптація польського досвіду для України*. Польський досвід є корисним для України, яка знаходиться на шляху реформ місцевого самоврядування. Однак, для успішного впровадження реформи в Україні необхідно враховувати специфіку країни, зокрема політичні, соціальні та економічні умови, що вимагають індивідуального підходу;

– *основні напрямки вдосконалення системи місцевого самоврядування в Польщі*. Польща продовжує вдосконалювати фінансову автономію місцевих органів, розвивати електронне урядування, покращувати рівень громадянської участі та інтегрувати європейські практики для стимулювання регіонального розвитку. Україна повинна орієнтуватися на ці напрями для досягнення високих результатів у реформуванні місцевого самоврядування;

– *перспективи розвитку місцевого самоврядування в Польщі та Україні*. Ключовими напрямками є розвиток фінансової автономії, покращення інфраструктури та забезпечення ефективної взаємодії між державними та місцевими органами влади. Успіх реформ залежить від належного координаційного підходу, удосконалення правової бази та подальшої інтеграції місцевих органів у європейський контекст.

Отже, реформи місцевого самоврядування в Польщі продемонстрували їхню ефективність у контексті децентралізації та демократизації країни, а їхній досвід є цінним для інших країн, зокрема для України, яка перебуває на шляху до трансформації своєї системи місцевого управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батанов О. В. Територіальна громада — основа місцевого самоврядування в Україні. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ, 2001. 260 с.
2. Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогильний М. В. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право) : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2000. С. 26.
3. Бровко О. В. Історія формування місцевого самоврядування в Польщі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2017, Випуск 21. С. 74-79.
4. Василевська Т. Є. Моральні дилеми та етична компетентність публічного службовця. *Теорія та практика публічної служби: матеріали науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 21 грудня 2018 р.), С.8-9. URL:<https://ir.nmu.org.ua/jspui/handle/123456789/164469>
5. Васінтиріські Б. Система органів влади та місцевого самоврядування адміністративні органи. Познань, 1993. 139 с.
6. Вегеш М. М. Політологія : підручник, 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ : Знання, 2008. 384 с.
7. Грובהва В. П. Система місцевого самоврядування в Польщі: перспективи використання досвіду в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015, Випуск 31. С. 78-82.
8. Гудзь Л. В. Польська та українська моделі децентралізації: порівняльний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2020, Випуск 29. С. 91-96.
9. Давиденко О. П. Система територіальної організації влади в Польщі: досвід для України. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024, Випуск 4. С. 57-62.
10. Долецький З. Матий П. Гміни та повяти в системі місцевого самоврядування Польщі. *Вісник Української академії державного управління при Президентові України*. 2001, № 2. С. 62–64.

11. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>.
12. Захарчин Н. Г. Конституційні засади функціонування місцевого самоврядування міжвоєнної (1918-1939) Польщі. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2024, Том 26. Випуск 1 (38). С. 24-28.
13. Зозуля Є. Адміністративна реформа: польський досвід. *Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень «Вісник центру»*. 2000, № 88. С. 8-9.
14. Камінські М. Досвід проведення адміністративної реформи в Польщі і можливості його застосування в Україні. *Економічний часопис*. 2000, № 7-8. С. 17-18.
15. Лахижа М. І., Качан Я. В. Теоретичні аспекти модернізації місцевого самоврядування в умовах Європейської інтеграції. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2024, №14. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-14-02-01>
16. Лахижа М. І., Шкурін М. М. Взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування та недержавних організацій: досвід Республіки Польща. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2024, №12. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-02-13>
17. Липович І. Інституційні аспекти реформи місцевого самоврядування 1990-1998 рр. у світлі сучасних викликів, що стоять перед державним управлінням. *Правовий та соціологічний рух*. 2009, № 2. С. 143-160. URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/items/d9957d5c-ec4e-47a0-89da-8baf934a63e9>
18. Малиновський В. Уроки польської адміністративно-територіальної реформи для України. *Державне та муніципальне управління в умовах політико-адміністративної реформи* : матеріали наук.-практ. конф. (17–18 травня 2007 р.). Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007. С. 15-18.
19. Марчук Д. Адмінреформа в Україні через призму досвіду Польщі. *Главком*. 24.01.2011. С. 4.

20. Місцеве самоврядування в Польщі: досвід дільниць і гмін. *Громадський простір*. 2015. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=mistseve-samovryaduvannya-v-polschi-dosvid-dilnyts-i-hmin> (дата звернення: 25.02.2025р.)
21. Місцеве самоврядування. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
22. Міське самоврядування в Україні: історія, сучасність, перспективи. Київ: Атіка, 2002. 206 с.
23. Нестерович В. Ф., Антоненко М. І. Децентралізація у світлі Євроінтеграції: досвід окремих країнах Європи для України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024, №2 (48). С. 164-176. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-48-2-164-176>
24. Пилипенко Я.В. Порівняльний аналіз реформи децентралізації в Україні та Польщі. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019, № 2 (21). С. 92-100.
25. Погорілко В. Ф., Батанов О. В. Місцеве самоврядування. Юридична енциклопедія. Т. 3. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2001. С. 731–732.
26. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р // Урядовий кур'єр, 2014, № 67.
27. Римаренко С. Регіоналізм і регіоналізація. *Збірник наукових праць Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2006, Вип. 30 (1) С. 344-350. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001118063>
28. Рудницька О. П., Тичина А. С. Сучасна українська модель системи місцевого самоврядування у контексті зарубіжного муніципального досвіду. *Центрально український вісник права та публічного управління*. 2024, Випуск 1. DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2024-1-9>.
29. Стратегія реформування державного управління України на 2022-2025 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р.

№ 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#n9>

30. Трач О. Децентралізація: перспективи чи занепад? 25 років Договору між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво: спроба балансу / *Матеріали III Українсько-польського наукового форуму (11-12 травня 2017, Olsztyn)*. Olsztyn-Львів: Видавництво НУЛП і INP UWM, 2017. 326 с.
31. Узун Ю. Чинник концепції «Європа регіонів» в процесах децентралізації в Україні. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Соціологія і політичні науки*. 2018, Т. 23. Вип. 2 (31). С. 162- 179.
32. Фролов О. Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Польщі. URL: <http://www.viche.info/journal/2649/>
33. Хріпливець Д. Є. Теоретичні засади моделей місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010, № 9. С. 11-14.
34. Шапарєва Н. Основні напрями реформування системи місцевого самоврядування в Україні на основі зарубіжного досвіду. *Вісник студентського наукового товариства факультету права, публічного управління та адміністрування*. 2022. Вип. 1. С. 43-51.
35. Шаповалова Н., Пресняков І. Адміністративна реформа у Польщі: напрямки змін та реальні результати. *Діалог*. 2005. 15 червня.
36. Шарапанівська І. В., Нікітенко Л. О. Концепції (теорії) місцевого самоврядування як основа для відокремлення моделей муніципального управління. URL: <https://surl.li/hkpspd>
37. Щенсни П. Досвід Польщі у проведенні адміністративної реформи та регіональної політики. Україна на шляху до Європейського Союзу / ред. Я. Хофмолк, К. Смик, А. Амброзяк, О. Марковіч. Варшава: Управління Комітету європейської інтеграції, 2006. С. 135-142.
38. Юрченко М. М., Ніцевич А. С. Порівняльний аналіз адміністративних реформ в Україні та Польщі: спільні та відмінні риси. *Проблеми становлення правової демократичної держави*. 2024, №2. С. 19-24. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.2.4>

39. CiChoń, P. Wpływ Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. na kształtowanie się samorządu terytorialnego w II Rzeczypospolitej. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*. 2021, 14(4). S. 495-510.
40. Fermus-Bobowiec A., Szewczak-Daniel M. Od decentralizacji do centralizmu demokratycznego—od samorządu II Rzeczypospolitej do systemu rad narodowych w Polsce Ludowej. *Miscellanea Historico-Iuridica*. 2022, 21(2). S. 129-151.
41. Izdebski, H. Historia administracji. Warszawa, 2000. 352.
42. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Art. 16, 146, 165. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1997, № 78. Poz. 483.
43. Ustawa konstytucyjna 23 kwietnia 1935 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19350300227/O/D19350227.pdf>
44. Ustawa rządowa z 3 maja 1791 r. URL: <file:///D:/книги%20з%20історії%20україни%20та%20ідпу/Конституція%203%20мая/1791.pdf>
45. Ustawa z 20 czerwca 2002 roku o bezpośrednich wyborach wójta, burmistrza, prezydenta miasta // System samorządu lokalnego w RP, [w:] Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych, [red.] K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Warszawa 2007, s. 1244.
46. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19210440267/O/D19210267.pdf>
47. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. O samorządzie województwa. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1998, № 91. Poz. 576-578.
48. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. O samorządzie terytorialnym. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1990, № 16. Poz. 95.